

**ИНТЕРКУЛТУРНИ ДИЈАЛОЗИ
ВО КОНТЕКСТ НА
МАКЕДОНСКО-ТУРСКИТЕ
КНИЖЕВНИ ВРСКИ**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД МЕЃУНАРОДЕН СИМПОЗИУМ

**MAKEDONYA VE TÜRK
EDEBİYATLARI İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA
KÜLTÜRLERARASI DİYALOGLAR**

ULUSLARARASI SEMPOZYUM BİLDİRİ KİTABI

**INTERCULTURAL DIALOGUES
IN THE CONTEXT OF
MACEDOANIAN-TURKISH
LITERARY CONNECTIONS**

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SYMPOSIUM

СКОПЈЕ / ÜSKÜP / SKOPJE 2024

Интеркултурни дијалози во контекст на македонско-турските книжевни врски
Makedonya ve Türk Edebiyatları İlişkileri Bağlamında Kültürlerarası Diyaloglar
Intercultural Dialogues in the Context of Macedonian-Turkish Literary Connections

Издавач: Институт за македонска литература – Скопје
За издавачот: проф. д-р Наташа Аврамовска

Главни уредници / Düzenleme Komitesi
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ, проф. д-р Соња Стојменска-Елзесер,
Prof. Dr. Emine İnanır

Технички уредник
м-р Билјана Јоновска-Стефковска

Меѓународна редакција / Uluslararası Hakem Kurulu
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ (РС Македонија), проф. д-р Соња Стојменска-Елзесер
(РС Македонија), проф. д-р Наташа Аврамовска (РС Македонија),
Prof. Dr. Emine İnanır (Турција), Prof. Dr. Mehmet Samsakçı (Турција)

Рецензенти / Danışma Kurulu
проф. д-р Ана Мартиноска
Prof. Dr. Türkan Olcaу

Лектор на македонските текстови
Дениз Тесторидес

Лектор на турските текстови / Türkçe Metin Editörleri
Arş. Gör. (MA) Gamze Üçer Aktuğ

Преведувач и лектор на македонските текстови на англиски јазик
Емили Сапунџија

Преведувач и лектор на турските текстови на англиски јазик / Türkçeden İngilizceye Çeviri
Авторите / Yazarlar (Authors)

Република Северна Македонија

Министерство за култура и туризам

Изданието е објавено со материјална поддршка на
Министерството за култура и туризам на Република Северна Македонија

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД МЕЃУНАРОДНИОТ СИМПОЗИУМ

**ИНТЕРКУЛТУРНИ ДИЈАЛОЗИ
ВО КОНТЕКСТ НА МАКЕДОНСКО-ТУРСКИТЕ
КНИЖЕВНИ ВРСКИ**

одржан на Истанбулскиот универзитет
(6–7 ноември 2023 година)

ULUSLARARASI SEMPOZYUM BİLDİRİ KİTABI

**MAKEDONYA VE TÜRK
EDEBİYATLARI İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA
KÜLTÜRLERARASI DİYALOGLAR**

İstanbul Üniversitesi
(6–7 Kasım 2023)

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SYMPOSIUM

**INTERCULTURAL DIALOGUES
IN THE CONTEXT OF MACEDONIAN-TURKISH
LITERARY CONNECTIONS**

held at Istanbul University
(6th–7th November 2023)

УРЕДНИЦИ

проф. д-р МАЈА ЈАКИМОВСКА-ТОШИЌ,
проф. д-р СОЊА СТОЈМЕНСКА-ЕЛЗЕСЕР
и проф. д-р ЕМИНЕ ИНАНИР

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА – СКОПЈЕ
2024

Организациски одбор / Düzenleme komitesi:

проф. д-р Маја Јакимовска–Тошиќ
проф. д-р Соња Стојменска–Елзесер
проф. д-р Наташа Аврамовска
Prof. Dr. Emine İnanır
Prof. Dr. Mehmet Samsakçı

Секретари / Sekretarya

м-р Билјана Јоновска Стефковска
м-р Марина Цветаноска
PhD Cemile Odunkıran
Arş. Gör. (M.A) Gamze Üçer Aktuğ
Arş. Gör. (M.A) Abdullah Çağan Er

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

82.091(497.7+560)(062)

930.85(497.7+560)(062)

ИНТЕРКУЛТУРНИ дијалози во контекст на македонско-турските
книжевни врски (2023 ; Истанбул)

Интеркултурни дијалози во контекст на македонско-турските книжевни
врски: зборник на трудови од меѓународен симпозиум / [главни уредници Маја
Јакимовска-Тошиќ, Соња Стојменска-Елзесер, Emine İnanır; преведувач и лектор
на македонските текстови на англиски јазик Емили Сапунџија] = Makedonya ve
Türk Edebiyatları İlişkileri Bağlamında Kültürlerarası Diyaloglar: uluslararası sempozyum
bildiri kitabı = Intercultural dialogues in the context of macedonian-turkish literary
connections: proceedings of the international symposium. – Скопје: Институт за
македонска литература, 2024. – 390 стр.; 25 см

Фусноти кон текстот. – Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-4744-42-9

а) Културна историја – Македонија – Турција – Собири; б) Книжевни врски –
Критики и толкувања – Македонија – Турција – Собири

COBISS.MK-ID 64620549

СОДРЖИНА İÇİNDEKİLER CONTENTS

ПРЕДГОВОР / ÖNSÖZ / PREFACE	9 / 13 / 17
--	-------------

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА / AÇILIŞ KONUŞMALARI / GREETING MESSAGES

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Emine İnanır'ın Açılış Konuşması	21
Welcome Speech by the Head of the Department of Slavic Languages and Literature at the Faculty of Literature, Istanbul University, Prof. Dr. Emine İnanır, PhD.	22
Поздравно обраќање на проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ, раководител на проектот <i>Интеркултурни дијалози во контекст на македонско-турските книжевни врски</i>	23
Welcome Speech of Prof. Dr. Maja Jakimovska-Toshikj, PhD Coordinator of the Project <i>Intercultural Dialogues in the Context of Macedonian-Turkish Literary Connections</i>	25
Поздравно обраќање на проф. д-р Наташа Аврамовска, директорка на Институтот за македонска литература	27
Welcome Speech by Prof. Dr. Natasha Avramovska, PhD Director of the Institute of Macedonian Literature.	29
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu'nun Açılış Konuşması	31
Welcome Speech by the Dean of the Faculty of Literature Istanbul University, Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu, PhD.	33

ПРИЛОЗИ / BİLDİRİLER / CONTRIBUTIONS

Илија Велев / Ilija Velev

ОРИЕНТАЛНОТО ТУРСКО РАКОПИСНО НАСЛЕДСТВО ВО НАЦИОНАЛНАТА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ ВО СКОПЈЕ (МАКЕДОНСКО-ТУРСКИ ИНТЕРКУЛТУРЕН ДИЈАЛОГ КАКО ТРАДИЦИЈА И СОВРЕМЕНОСТ)	35
ORIENTAL TURKISH MANUSCRIPT HERITAGE IN THE NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY “ST. CLEMENT OF OHRID” IN SKOPJE (MACEDONIAN-TURKISH INTERCULTURAL DIALOGUE AS TRADITION AND MODERNITY)	55

Маја Јакимовска-Тошиќ / Maja Jakimovska-Toshikj

ОРИЕНТАЛНИТЕ МОТИВСКИ СЛОЕВИ И НИВНА ПРЕОБРАЗБА ВО МАКЕДОНСКАТА СРЕДНОВЕКОВНА ПРОЗА	69
ORIENTAL MOTIF LAYERS AND THEIR TRANSFORMATION IN MACEDONIAN MEDIEVAL PROSE	87

Şirin Tufan / Şirin Tufan

MAKEDONYA VE TÜRK EDEBİYATLARI İLİŞKİLERİ KAVRAMININ KÜLTÜR KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	103
REVISITING THE CONCEPT OF “MACEDONIAN AND TURKISH LITERATURES RELATIONS” WITHIN THE SCOPE OF CULTURAL THEORY.....	113

Emine İnanır, Lidija Tanturovska, Zoya Shengyuder

COFFEE – A COMMON LINK IN MACEDONIAN-TURKISH DIALOGUES	123
--	-----

Mumin Aliov / Mumin Aliov

YAHYA KEMAL’İN KAYBOLAN ŞEHİR ŞİİRİ VE BLAŽE KONESKI’NİN SKOPJE ŞİİRİ ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR İNCELEME	139
COMPARATIVE ANALYSIS OF YAHYA KEMAL’S „KAYBOLAN ŞEHİR” AND BLAŽE KONESKI’S „SKOPJE” POEMS	149

Соња Стојменска-Елзесер / Sonja Stojmenska-Elzeser

ПРИЕМОТ НА ПОЕЗИЈАТА НА ТУРСКИОТ ПОЕТ ФАЗИЛ ХИСНИ ДАГЛАРЌА ВО МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА СРЕДИНА	159
RECEPTION OF TURKISH POET’S FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA POETRY IN MACEDONIAN CULTURAL ENVIRONMENT	171

Наташа Аврамовска / Natasha Avramovska

НА КРСТОПАТ: РОМАНОТ „ВЕЖБИ ЗА ИБН ПАЈКО“ ОД ОЛИВЕРА НИКОЛОВА	183
AT A CROSSROADS: OLIVERA NIKOLOVSKA'S NOVEL "VARIATIONS FOR IBN PAJKO"	199

Özlem Kurt / Ozlem Kurt

KÜLTÜREL KESİŞMELER: VENKO ANDONOVSKI'NİN "PAPOKOT NA SVETOT" ADLI ROMANINDA TÜRKİZMALAR.	215
CULTURAL INTERSECTIONS: TURKISM IN VENKO ANDONOVSKY'S NOVEL "PAPOKOT NA SVETOT".	231

Јасмина Мојсиева-Гушева / Jasmina Mojsieva-Gusheva

ПОСТМОДЕРНИСТИЧКИ ПОЛОВ ИДЕНТИТЕТ ВО РАМКИТЕ НА ТУРСКОТО И МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО (врз примери од романите „Ноќта на зелената самовила“ од Ајфер Тунч и „Пеперутка“ од Сашо Тасевски).	245
POSTMODERNIST GENDER IDENTITY IN TURKISH AND MACEDONIAN SOCIETIES (with examples from the novels „The Night of the Green Fairy“ by Ayfer Tunç and „Butterfly“ by Saso Tasevski)	257

Cemile Odunkıran / Cemile Odunkıran

SAFİYE EROL'UN KURMACA METİNLERİNDE HÂFIZA MEKÂN OLARAK RUMELİ	267
RUMELIA AS A REALMS OF MEMORY IN SAFİYE EROL'S FICTIONAL TEXTS	283

Марина Цветаноска / Marina Cvetanoska

ПУБЛИКАЦИИ НА МАКЕДОНСКИТЕ УЧЕБНИКАРИ ВО ЦАРИГРАДСКИТЕ ГЛАСНИЦИ ВО XIX ВЕК	301
PUBLICATIONS OF MACEDONIAN TEXTBOOK WRITERS IN MAGAZINES IN XIX CENTURY CONSTANTINOPLE	313

Fatih Odunkıran / Fatih Odunkıran

MAKEDONYA'NIN ŞÂİR ÇOCUKLARI: MEVLEVİLER.	325
CHILDREN OF MACEDONIA: MEVLEVI POETS	349

Билјана Јоновска Стефковска / Biljana Jonovska Stefkovska

БАЛКАНСКИ КУЛТУРНИ ПРОНИКНУВАЊА НИЗ ПРИЗМАТА НА РОМАНОТ „БАЈАЗИТ И ОЛИВЕРА“ ОД ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ	373
BALKAN CULTURAL PERMEATION THROUGH THE PRISM OF DRAGI MIHAJLOVSKI'S NOVEL „BAYEZID AND OLIVERA“	381

Dr. Fatih Odunkıran

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
fatih.odunkiran@istanbul.edu.tr

MAKEDONYA'NIN ŞÂİR ÇOCUKLARI: MEVLEVİLER

Özet: Makedonya coğrafyası, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki fetihleri esnasında Türk kültürü ile tanışmıştır. Osmanlıların fethettikleri hemen hemen her coğrafyada kendine yer bulan Mevlevîliğin de bu coğrafyada varlık göstermesi kaçınılmazdır. Nitekim yüzyıllar içerisinde Mevlevîlik tarikatının bünyesinde pek çok Makedonyalı isim yetişmiştir. Bu minvalde günümüz Makedonya sınırları içinde yetişmiş bazı Mevlevî şâirlerin isimleri Türk edebî literatürüne girmiştir. Mevlevî Edebiyatı içerisinde tanınmış olan bu isimlerin Makedonya'nın muhtelif şehirlerinden çıktığı anlaşılmaktadır. Debreli Vecdî Mustafa Dede, Üsküplü Abdülbâkî Dede, İştîpli Tâlibî Hasan Dede, Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede ve Manastırlı Nâ'îlî Sâlih Efendi Mevlevî literatürünün bilinen şâirleridir. Kaynaklarda haklarında dağınık birtakım malumata rastladığımız bu şâirlerin biyografileri, edebî şahsiyetleri ve eserleri teferruatlı bir surette ele alınmaya muhtaçtır. Edebiyat tarihi açısından ehemmiyet arz eden bu meseleyi vuzuha kavuşturmak için öncelikle Mevlevî tarikatının kendi me'hazları kullanılmalıdır. Kütahya Mevlevihânesi postnişini Sâkıb Mustafa Dede'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* isimli üç ciltten mürekkep menâkıbnâmesi Balkanları bizatihi gezmiş bir Mevlevî'nin eseri olması hasebiyle göz ardı edemeyeceğimiz bir kaynaktır. Ayrıca Sahîh Ahmed Dede'nin kronolojik bir yapıda hazırlanmış olan eseri *Mecmû'atü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye* karanlıkta kalmış bazı noktaları aydınlatmak açısından çok faydalı olacaktır. Makedonyalı şâir Mevlevîlere dair temel başvuru kaynaklarının başında gelen şuarâ tezkirelerinin bizimle paylaştığı bilgiler ise çok kıymetlidir. Bu bildiride üzerinde duracağımız şâirlerin tezkirelerdeki mevcudiyetleri kendilerinin yaşadıkları dönemde edebî mahfillerdeki etkilerini hissettirmektedir. Ayrıca tezkirelerde bu isimlerin nümûne kabilinden şiirlerini bulmak mümkündür. Şâirlerimizin kaleme aldıkları manzûmelerde Türkçe'yi tercih ettikleri görülür. Bu tahlil ve tespitler vesilesi ile adı geçen şâirlerin kimliklerini ortaya koymak Türk ve Makedon kültürünün birbirine ne kadar çok yakınlaştığını gösterecektir. Bu yaklaşmanın Mevlevîlik vasıtasıyla olması ise Osmanlı'nın tasavvufî sahadaki tesirini de bizlere işaret eder. Bu bildiride yukarıda ismi geçen şâirler başta olmak üzere Makedonya sınırları içerisinde yetişmiş ve şiirle uğraşmış

Mevlevilerin biyografileri, edebî şahsiyetleri ve eserleri tespit edilip incelenecektir. Bu sayede Türk-Makedon edebî literatürünün şahıslar üzerinden müşterek noktalarının anlaşılmasına hizmet edilecektir.

Anahtar kelimeler: Makedonya, Türk, Osmanlı, Mevlevi, Şiir.

* * *

Giriş

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 1273) fikir ve eserlerinden doğan Mevlevi tarikatının Balkanlardaki tesiri çok kıymetlidir. Osmanlı'nın fütuhâtı sayesinde İslam ile tanışan bu coğrafyada Mevleviliğin de kendine bir nüfuz alanı oluşturduğu tarihî süreç içerisinde gözlemlenmektedir. Bu nüfuzun Mevlevihaneler vasıtasıyla pek çok Balkan ülkesinde yüzlerce yıl fâsıla vermeden devam ettiğini biliyoruz. Bu minvalde günümüz Kuzey Makedonya coğrafyası içinde Mevleviliğin başta Üsküp olmak üzere pek çok şehirde kendine müntesipler bulduğu açıktır. Özellikle Mevlevilikte şiirin Mevlânâ'dan kaynaklı olarak "sünnet-i seniyye-i Mevleviyye" olarak kabul edilmesi Mevlevi dervişlerinin şiir ve edebiyatla ilişkisini tabîî bir hâle getirmiştir. Makedonya'nın muhtelif şehirlerinde doğan ama Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı şehirlerinde bulunan pek çok Mevlevi, Hz. Pîr'in bu sünneti ile genelde edebiyat özelde şiir ile hemhâl olmaktan uzak kalamamışlardır. Bu edebî mesainin Osmanlı Edebiyatı'nda kayda değer neticeleri de olmuştur. Kimisi müstakil eser telif ederken kimisi ihvana yâdigâr kabilinden ardında bir beyit bırakarak terk-i dünya etmiştir. Mevleviliğin ayrıca bir edebî ekol olarak varlık kazanmasında Makedonya coğrafyasında doğup yetişen şâirlerimizin yeri göz ardı edilemez. Onların edebî gelenek içerisinde kalarak kaleme aldıkları bu edebî mahsuller imparatorluğun birbirinden uzak yerlerinde yaşayan Mevlevilerin ortak bir paydada buluşmasına da hizmet etmiştir. Belki sufîyâne bir endişe ile yahut zamanın tahribkâr tavrı yüzünden Makedonya'da yetişen bütün Mevlevi şâirlerin isimlerini bilemiyoruz. Lâkin kaynakların bize sunduğu bilgi ve vesikalar ışığında tespit edebildiğimiz isimlerin biyografilerini, edebî şahsiyetlerini ve eserlerini tetkik etmek mümkündür. Bu bildiride hem klasik biyografik ve bibliyografik kaynaklar hem de Mevlevi tarikatının kendi literatüründen istifade ederek Kuzey Makedonya'da doğmuş ve yetişmiş Mevlevi şâirlerin biyografilerini edebî şahsiyetleri ile ele almaktayız. Bu vesile ile akademik çalışmalarda Mevlevi Edebiyatı'nın birikimi içinde değerlendirilmemesi gereken şâirleri de tespit ve teşhis ederek bazı mükerrer hataların önüne geçmeye çalıştık. Bildirinin Kuzey Makedonya'nın edebiyat tarihine katkı sunacak bir mahiyette olduğu dikkate alınmalıdır.

Abdûlbâkî Dede¹

Üsküp'te doğan Abdûlbâkî Dede'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Balıkcızâdeler isimli meşhur bir aileye mensuptur. Kardeşlerinin içinde müderrisler ve vaizler vardır. Abdûlbâkî, yaratılışı itibarıyla kardeşlerinden farklı olarak dervişliğe mütemâyildir. Üsküp'e gelen dervişlerinden çok etkilenmiştir. Özellikle bu dervişlerden Vecdî Dede'nin şiirlerini ve hâllerini duyan Abdûlbâkî, hayatını değiştirecek bir karar alarak Üsküp'ü terk eder. Akrabalarını ve tasarrufundaki işlerini arkasında bırakarak Yenişehir-i Fenâr'a (Larissa) gider. Bu şehirdeki Mevlevihane'nin şeyhi olan Vecdî Dede'nin hüsn-i kabulüne mazhar olarak müritleri arasında katılır. Mevleviliğin bin bir günlük çilesini bu dergâhta tamamlar. Vecdî Dede'nin nezaretinde tasavvuf klasiklerini okur. Bunlar arasında; *Mesnevî-i Ma'nevî* ve *Mantıku't-tayr* gibi eserler sayılabilir.

Kendini manevi anlamda olgunlaştırmaya ağırlık veren Abdûlbâkî Dede'nin şeyhi Vecdî Dede 1669/1670 yılında vefat edecektir. Vecdî Dede, vefatından önce Abdûlbâkî Dede'nin Yenişehir-i Fenâr Mevlevihânesi'nin gelecekteki şeyhi olacağını müjdeler.² Bu müjdeyi hayatı boyunca kendisi için bir düstur kabul edecek olan Abdûlbâkî Dede, pek çok Mevlevî dervîşi gibi Yenişehir'den ayrılarak Konya'ya Mevlânâ Dergâhı'nda inzivaya çekilmek üzere yola çıkar. Sâkıb Mustafa Dede'nin aktardığına göre bu yolculuk esnasında Kadızadelilerin tesirinde kalmış bir fanatik tarafından öldürülme tehlikesi dahi geçirir. Fakat onu öldürmek isteyen şahsın ayağı kaymış ve kendi kılıcının üzerine düşerek feci bir şekilde can vermiştir. Bu hadise kasaba halkının dervişlere karşı daha hürmetkâr olmasını sağlamıştır.³ Uzun bir yolculuktan sonra Konya'ya varan Abdûlbâkî Dede, şehirde kaldığı süreçte *Mesnevî-i*

¹ Abdûlbâkî Dede'nin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında elimizdeki yegâne kaynak Sâkıb Mustafa Dede'nin *Sefîne-i Neftise-i Mevleviyân* isimli menâkıbnâmesidir. Bu yüzden onun hakkındaki bütün malumatı adı geçen eserden istifade ederek hazırladık. Bkz. (Odunkıran, 2020: 1983-1987).

² Vecdî Dede'nin hâl-i ihtizârında söylediği şu cümle, Abdûlbâkî Dede'yi kendisine halef olarak gördüğünü işaret etmektedir: “Dûr me-rev ki derîn huceste-makâm ser-halka-i ihvân-ı safâ-encâm bûden-i to nezdîk est.” Uzaklara gitme! Çünkü bu kutlu makamda muhlis ihvânın başına geçmen yakındır. (Odunkıran, 2020: 1984).

³ Abdûlbâkî Dede'nin uğradığı bu kasabada bir vâizin, dervişler hakkında verdiği hüküm Kadızadelilerin tarikat erbabına bakış açısını özetler mahiyettedir: “... ol kasabaya decâcile-i âhir zamandan bir müteşeyyih-i müzevvir gelip ‘akâyid-i sâde-dilânı ifsâd ve fukarâ-yı tarikat-ı Muhammediyye haklarında ‘iyâzen billâhi’l-Hafız ‘Birinin katli yetmiş kâfir-i harbî katline berâberdir.’ diye iğvâ etmekle...” (Odunkıran, 2020:1985).

Ma'nevî derslerine de devam eder. Konya'daki ikameti esnasında rüştünü ispatlayan Abdülbâkî, çecelelik makamının münhal olan mevlevihânelerden birinde postnişin olma tekliflerini bilâ-tereddüt reddedecektir.

Bir süre sonra manevi bir yönlendirme ile İstanbul'a giden Abdülbâkî Dede, Dârüssaâde'nin ilk Mevlevihânesi olan Kapıkule Mevlevihânesi dervişleri arasına katılır. Burada da uzun bir müddet münzevi hayatına devam eder. Otuzlu yaşlarının sonlarında Galata Mevlevihânesi'nde sâkin iken şeyhi Vecdî Dede'nin vasiyeti mucibince kendisine Yenişehir Mevlevihânesi şeyhliği vazifesi verilir. Bu meşihat vazifesini derhal kabul eden Abdülbâkî Dede, Yenişehir-i Fenâr'a giderek müşşidinin üslubu üzere irşat faaliyetlerini yürütür. Karakterindeki "tecrîd ü tefrîd" özelliği, onun dünyaya ait her şeyden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Hayrî'l-halef olduğunu herkese kanıtlayan Abdülbâkî Dede, sahip olduğu her şeyi ihvana dağıtmaktadır. Hayatının önemli bir kısmını teklif ve tekellüften uzak bir şekilde geçirmiştir. Dünya ile alakasını zayıflatan bu prensip rehberliğinde, şeyhinin ona bıraktığı hırka, Abdülkerim Çelebi'nin *İnsân-ı Kâmil* isimli eseri ve Hz. Pîr'in *Mesnevî-i Ma'nevî*'si hâricinde sahip olduklarını ihvana "berg-i sebz" etmekten çekinmemiştir. Onun bu tavrını kendisinden bize yâdigâr kalan yegâne beytinden öğrenmekteyiz:

"Salâ ihvâna berg-i sebzümüzdür mâ-melek ammâ
Geçilmez hırka-i pîrân-ıla İnsân-ı Kâmil'den" (Odunkıran, 2020: 1985).

Yenişehir Mevlevihânesi'ndeki şeyhliği esnasında etrafında pek çok insan toplayan Abdülbâkî Dede, vefatının yaklaştığını hissedince şehirdeki muhiplerle sohbet etmeyi bırakarak yalnızca dergâhtaki dervişleri has dairesine alır. Fakat bir müddet sonra onlarla da ilişkisini keserek tam bir tecrit haline girer. Bunun akabinde çok fazla zaman geçmeden vefat eden Abdülbâkî Dede'nin insanlarla tedricî olarak ilişkisini kesme çabasını Sâkib Dede "... murâd-ı şerîfleri cümleyi def'aten mahzun etmeden tefrîk-i tedricîle etmek ehven olduğuna binâen temhîd-i mukaddime-i firâk olduğun ifâde..." (Odunkıran, 2020: 1986) şeklinde izah etmektedir. Vefat tarihi tam olarak tespit edilemeyen Abdülbâkî Dede'nin XVIII. asrın ilk yarısında öldüğünü söylemek mümkündür. Kendisi hakkında en detaylı bilgiyi bulabildiğimiz *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'da dahi nereye defnedildiği meçhuldür. Ancak Yenişehir Mevlevihânesi'nin hâmuşânında medfûn olduğunu düşünmemize herhangi bir mâniya da yoktur.

Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede

Ebûbekir Dede, Manastır'da doğmuştur. Ecdâdî içinde pek çok devlet adamı yetişmiş olan dedenin, hâtırı sayılır miktarda bir servete mâlik olduğunu biliyoruz. Buna rağmen sahip olduğu imkânları Hz. Pîr'e olan muhabbeti sebebiyle terk ederek Mevlevîlik tarikine dâhil olmuştur. Şahsî hayatında tam manasıyla bir müdmin-i hamr olan Manastırlı Hâfız, pirdaşı olan Esrâr Dede'nin nakline göre Galata Mevlevihânesi'nde dahi içki âlemlerine devam etmiştir.⁴ İhvân arasında komik ve garip halleri ile tanınan bu lâubâli dede, şiir de söylerdi. Ancak şiirleri "bî-ma'nâ kelâm-ı mevzûndan" ibaretti. (Genç, 2000: 131-136).

Hâfız Ebûbekir Dede'yi edebiyat tarihi açısından dikkate değer kılan vasfı da bu manasız ama vezinli şiir söyleme/söyleyebilme tercihidir. Esrâr Dede, Mustafa Safâî'den naklen⁵ tezkiresine aldığı ve yine bir Rumelîli şâir olan Bosnalı Dervîş Habîbî ile Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede'nin manasız sözlerden müteşekkil mevzun sözler söylemede birbirlerine benzediklerini anlatır. Her ne kadar Dervîş Habîbî'nin "âlem-i ma'nâdan bize ancak lafz verilmişdür. Ma'nâ kaydında olman." (Genç, 2000: 130) diyerek açıkladığı bu tarzın Manastırlı Hâfız'a ait numuneleri henüz elimizde mevcut olmasa da mecmû'a-i eş'ârlardan bu bilgiyi destekleyecek manzumelere ulaşılabilir.⁶

⁴ Esrâr Dede, Manastırlı Hâfız için yazdığı manzumesinde onun Mevlevî olmadan önce gece gündüz demeden içki içtiğini ve girdikten sonra da içmeye devam ettiğini söyler. Galata Mevlevihânesi'nde hücre sahibi bir dede olduktan sonra dahi "hem-dem-i peymâne vü sahbâ" olabilmesi ve Şeyh Gâlib'in o esnada dergâhın şeyhi sıfatıyla bulunması dikkat çekmektedir. "Dâ'imâ bî-kayd-ı fikr-i neng ü nâm / rûz-ı şeb müstağrak-ı şûrb-i müdâm ... Sâkin oldı hücrede ammâ yine / Hem-dem-i peymâne vü sahbâ yine" (Genç, 2000: 134) Fatîn Efendi de onun suretâ ehl-i harâbâtan bâtînen ehl-i kerametten addedilmesi gerektiğini vurgulamayı ihmal etmez (Çiftçi, 2017: 75).

⁵ *Nuhbetü'l-âsâr min Fevâ'idü'l-eş'âr'da* "... 1053 hudûdunda" (Çapan, 2005: 151) öldüğü söylenen Habîbî için Esrâr Dede'nin "... 1050 hudûdunda..." (Genç, 2000: 130) öldü demesi herhalde bir zuhûl eseri olsa gerektir. Ayrıca Safâî'deki Habîbî'ye ait gösterilen beyit ile Esrâr Dede'nin Safâî'den aldığını kaydettiği beytin ilk mısraındaki farklılık da bu zuhûlün devamı niteliğindedir (Çapan, 2005: 151).

⁶ M. Kayahan Özgül, Bosnalı Habîbî'nin ilk letrist şâirimiz olabileceğine dair dikkatini *Seke Seke Ben Geldim Sekmeler-I* isimli kitabında okuyucu ile paylaşır. Biz de ilki Habîbî'nin olduğu kabul edebileceğimiz letrist tavra Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede'yi ikinci yahut ilkinde peyrev telakki etmede bir mahzur göremiyoruz (Özgül, 2018: 12-13).

Manastırlı Ebûbekir Dede'den günümüze kalan yegâne beyit aynı zamanda onun manevi şahsiyetine ışık tutacak mahiyettedir:

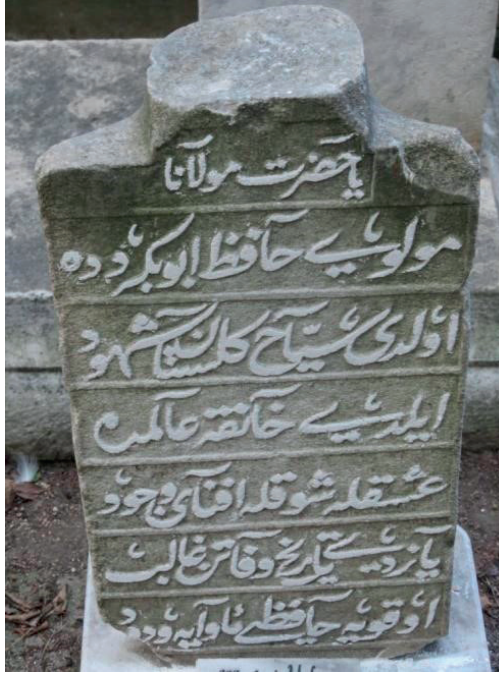
“Kendi târîh-i zehâbum söyledüm
Şaklabânî gitdi dergehden didüm” (Genç, 2000: 132).

Esrâr Dede'nin nakline göre dergâhtaki ihvân arasında “mülhid-i devrân” olarak şöhret bulan Manastırlı Hâfız, Esrâr Dede'ye gülerek ve şaka yollu hitap ettikten sonra “Vatan-ı asliyemize gideceğim” demiştir. Gidişine dair yukarıdaki beyti tarih olarak düşürdüğünü söyleyen Ebûbekir Dede, altı gün sonra vefat edecektir. Onun kendi vefat tarihine tarih düşürmesi ihvân arasında unutulmayacak bir hatıra suretinde kalmıştır. Lâkin Ebûbekir Dede'nin vefat tarihini açık bir şekilde *Tezkire-i Şu 'arâ-yı Mevlevîyye*'de bulamıyoruz. Fatîn Efendi ise yine bu beyti zikrederek dedenin hicrî 1218 senesi ortalarında öldüğünü söyler (Çiftçi, 2017: 75). Milâdî olarak 1803/1804 tarihlerine tekâbül eden bu istihraç tamamen yanlıştır. Çünkü bize Manastırlı Hâfız'ı tanıtan Esrâr Dede bile milâdî olarak takrîben 1797 tarihinde vefat etmiştir. Bu dikkatle Ebubekir Dede'nin söylediği beytin ikinci mısraındaki “dedim” kelimesini hariçte tutarak hesaplarsak h. 1210 tarihine ulaşabiliriz. Vardığımız bu sonucu teyit etmek ve Fatîn Efendi'den kaynaklı bu anakronizmi⁷ aşmak için Ebûbekir Dede'nin mezar taşına bakmak onun kendi vefatına düşürdüğü tarihi bize bir kez daha gösterecektir.

Esrâr Dede her ne kadar Ebûbekir Dede'nin nereye defnolunduğunu söylemese de Galata Mevlevihânesi'nde hücre sahibi iken ölen bir dedenin kabri için bakılacak ilk yer dergâhın hâmûşânıdır. Hâmûşân'da Manastırlı Ebûbekir Dede'nin Şeyh Gâlib tarafından söylenmiş olduğu görülen şâhîde metnini ve görselini aşağıda paylaşıyoruz.⁸

⁷ Bu anakronizm günümüzde yapılan akademik çalışmalara da sirayet edecektir. Bu dikkat eksikliğinin doğurabileceği hatalara örnek olarak bkz. (Bülbül, 2020) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hafiz-ebubekir> erişim tarihi: 02.11.2023. Ayrıca Dzuneis Nureski tarafından hazırlanan *Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şâîrleri* isimli yüksek lisans tezinde de *Hâtîmetü'l-eş 'âr*'da verilen tarihin doğru kabul edildiği ve hatanın tekrarlandığı görülecektir. (Nureski, 2006: 120)

⁸ Fotoğraf *Galata Mevlevihanesi Mezar taşları* (Katalog-Değerlendirme) isimli yüksek lisans tezinden alınmıştır. (Küçükaya, 2019: 276).

Yâ Hazret-i Mevlânâ

Mevlevî Hâfız Ebûbekr Dede / Oldu seyyâh-ı gülîstân-ı şuhûd

Eyledi hânkah-ı ‘âlemde / ‘Aşk-ile şevk-ile ifnâ-yı vücûd

Yazdı târîh-i vefâtın Gâlib / Okuya Hâfız’ı me’vâya Vedûd⁹

Son mısradan hareketle ebced hesabının işaret ettiği üzere h. 1210/ m. 1795-96 tarihinde öldüğünü anladığımız Ebubekir Dede’nin vefat tarihine dair yapılan bu yanlış şüpheye mahal bırakmayacak surette tashih ediyoruz. Manastırlı Hâfız Ebûbekir Efendi’nin bir divançe tutacak kadar dahi şiirinin olup olmadığı bilinmemektedir. Muhtemelen rind-meşrep bir karakteri olduğu için kendisini, şiirlerini cem‘ etmek gibi bir tekellüften âzâde görmüştür. Şâirimizin şiirlerinde de mâsivâyâ karşı lâ-kaydîsini gösterecek bir üslup ile karşılaşacak olmamız muhakkaktır.

⁹ Bu tarih kıt‘asını Şeyh Gâlib divanında da bulmak mümkündür. “*Tarîkat-ı ‘aliyye-i Mevlevîyye’den Manastırlı Hâfız’ın intikâli târîhidir*” başlığı altında verilen manzume için bkz. (Okçu, 2011: 224).

Tâlibî Hasan Dede

Hasan Dede İştîp doğumludur. Babası kadı olmasına rağmen kendisi kadılık mesleğine iltifat etmeyip Vecdî Dede'nin müridi olmayı tercih etmiştir. Şeyhinin yanında birkaç yıl kalarak çilesini çıkaran Hasan Dede, şeyhi ölünce onun yerine Yenişehir-i Fener Mevlevihânesi'nin postnişini olmuştur.¹⁰ Bu şehirdeki bazı düşmanlarının kendisi hakkında şikâyetçi olmaları yüzünden şeyhlik vazifesini terk eder. Baba mesleği olan kadılığa yönelir. Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi'nin mensubu olduğu için akranları arasında sivrilir. Mesleği sayesinde gayet başarılı olan ve müreffeh bir hayat yaşayan Hasan Dede, "sâbika-i 'ahd-ı ezeli tahrîk-i silsile-i incizâb" edip Şeyh Ahmed Gavsî'ye yeniden inâbet getirerek ihvân arasına katılır. Hasan Dede, tekrar tarîke dâhil olunca sahip olduğu bütün mal varlığını dervişlere dağıtır. Döneminin makam çelebisi Bostân-ı Sâni tarafından Selanik Mevlevihânesi'ne şeyh olarak görevlendirilir (Odunkıran, 2020: 1997). Bu vazifeyi aldıktan sonra başından geçen bir meseleyi *Yetîmü 'ş-şürûh* isimli eserinin sebeb-i te'lîf kısmında nakletmiştir.

Tâlibî Hasan Dede, II. Bostan Çelebi tarafından h. 1102 receb / m. 1691 nisanında Selanik Mevlevihânesi'ne şeyh olarak tayin edilir. Aynı yılın temmuz ayında şehir ulaşan Hasan Dede, Mevlevihane'nin harap hâlde olduğuna şahit olur. Selefi olan şeyhin ailesinden mahkeme yolu ile Mevlevihane'de bulunması gereken İsmail Ankaravî'nin *Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûretü'l-Ma'ârif* isimli *Mesnevî-i Ma'nevî* şerhini kilitli bir sandık içinde alır. Sandık açıldığında altı ciltlik şerhin üçüncü cildinin eksik olduğunu fark eder.¹¹ Eksik kalan bu üçüncü cildi temin edemeyen Tâlibî, bu cildi kendi başına şerh etmeye karar verir. İsmail Ankaravî'nin *Câmi'u'l-Âyât* isimli eserinden de çokça istifade ederek eseri h. 1103 yılının zilhicce ayının yedisinde çarşamba günü yani m. 1692 yılının ağustos ayının yirmisinde çarşamba günü şerh etmeye başlar (Atabek, 2019: 49-53). Müellif nüshası olduğunu anladığımız eserin son kısımları bir başka kalem tarafından ikmal edilmiştir. Zaten başta Sâkıb Dede olmak üzere Esrâr Dede de onun eserini tamamlayamadığını açıkça söylemektedirler. Sâkıb

¹⁰ Tâlibî Hasan Dede'nin ilk olarak hangi Mevlevihane'de post-nişin olduğu kaynaklarda sarıh bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak Sâkıb Dede'nin nakline göre Vecdî Mustafa Dede'nin Yenişehir-i Fener'de öldüğü ve defnedildiği nazar-ı dikkate alınırsa şeyhinin halefi olarak şeyhlik makamına oturduğu söylenen Hasan Dede'nin Yenişehir'de ilk vazifesini aldığını söyleyebiliriz. Vecdî Dede'nin vefatına dair bkz. (Odunkıran, 2020: 1662).

¹¹ İsmail Ankaravî'nin şerhi aslında yedi cilttir. Döneminde çok ciddi tartışmalara sebep olan yedinci cildi şerhine dâhil eden Şârih'in eserini Tâlibî Hasan Dede'nin altı cilt olarak zikretmesi onun bu meseledeki tavrına bir işaret olarak kabul edilebilir. Yedinci cilt meselesi üzerine daha fazla bilgi için bkz. (Çelik, 2002: 85-98).

Dede, "...şerh-i mu'dilât-ı Hazret-i Mesnevî'ye şürû' edip lâkin tekmîli müyesser olmamışdır" (Odunkıran, 2020: 1997) demekle birlikte şerhin nâ-tamâm kalmasına neyin sebep olduğunu açıklamaz. Halbuki ismini bilemediğimiz ikinci yazar tarafından eserin h. 1106 yılı rebî'ülevvel ayının 24. günü / m. 1694 yılı kasım ayının 12. günü tamamlandığı belirtilmektedir (Atabek, 2019: 1135).

Kanaatimizce Tâlibî Hasan Dede'nin şerhi tamamlayamamasında yegâne âmil kaynaklarda da zikredildiği üzere Kahire Mevlevihânesi'ne şeyh olarak atanmış olmasıdır. Eğer şerhini yanında götürüp Mısır'da bitirmek istese idi, eserin yazılış sebebi ve hikmeti ortadan kalkacaktı. Çünkü onun amacı dergâhtaki eksik kalan *Mesnevî-i Ma'nevî* şerhini tamamlamaktan ibaret idi. Muhtemeldir ki yeni vazifesine gider iken başladığı şerhi bitirme işini dergâh mensuplarından birine havale etmiştir. Yahut eseri eline geçiren birisi tarafından herhangi bir yönlendirme olmaksızın tamamlanmış da olabilir.

Eserin bitiş tarihi bize aynı zamanda Tâlibî Hasan Dede'nin Kâhire post-nişinliği vazifesine ne zaman başladığını da ima etmektedir. 1695 yılında Kâhire'de olduğunu düşündüğümüz Hasan Dede, kısa zaman içinde çevresini etkisi altına almayı başarmış ve nüfuz sahibi olmuştur.¹² Özellikle askerler arasında rağbet bulduğunu bildiğimiz Tâlibî'nin tarihlerde Halil Paşa Vakası¹³ olarak zikredilen iç savaşta mağdur yahut maktul olmamak için çeşitlilik makamından izin almadan Mısır'ı terk etmesi tarikat âdâbına uymayan bir tavidir.¹⁴ Buna rağmen tarikattaki mazisi göz önünde tutularak kendisine Siroz Mevlevihânesi şeyhliği verilmiştir. Buradaki vazifesini icra ederken öldüğünde bütün kaynaklar müttefiktir.¹⁵ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Esrâr Dede ve

¹² *Sefîne* müellifinin, Hasan Dede'nin Kâhire'deki manevi nüfuzuna dair serdettiği satırlar dikkat çekmektedir: "Ve nevbet-i meşihat-i Mısıryyelerinde olan ikbâl-i kulûb kendilerin şeyhü'l-meşâyih-i Kâhire olmak mertebesine ve cümleye tefevvuklarına bâ'is-i terakkî olup ekser-i rû'esâ-yı cünûd-ı Mısıryye 'arakiyye-keş-i mahabbetleri olmağla..." (Odunkıran, 2020: 1997-1998).

¹³ Tarihlerde Köse/Küse Halil Paşa olarak da bilinen Mısır valisi Halil Paşa'nın valiliği döneminde yaşanan iç savaşın ayrıntılarını Râşid Mehmed Efendi'nin *Târîh-i Râşid*'inde okumak mümkündür. Asker sınıfı arasında çıkan bu iç savaşın, Tâlibî Hasan Dede gibi asker tarafından sevilen ve hürmet edilen bir şahsı etkilemeyeceği düşünülemez. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Özcan vd., 2013: 867-870).

¹⁴ Sâkıb Dede, Tâlibî'nin hizmetten kaçarak kendi canının derdine düşmesini eleştirmiştir: "Makarr-ı hilâfet-i merkûmeye nüzûl ve mesned-i meşihate cülûsları müddeti eyyâm-ı erba'îni tecâvüz etmeyip şitâbân-ı dâru'l-bekâ olmaları cür'et-künân-ı terk-i hıdemât-ı 'aliyye-i bikâ'-ı evliyâ-yı kirâma sebeb-i i'tibâr olmuştur." (Odunkıran, 2020: 1998).

¹⁵ Bu hususta ilk defa malumat veren, o bölgelerde birtakım seyahatlere de çıkmış olan Sâkıb Mustafa Dede'dir (Odunkıran, 2020: 1998; Genç, 2000: 322; Kurnaz vd., 2001: 580; Erdem, 2013: 133).

ondan naklen diğerk kaynaklarda Tâlibî Hasan Dede, h. 1130 / m. 1717-1718 tarihlerinde vefat etmiştir. Ancak Sâkıb Dede, makam çelebisi Seyyid Muhammed Ârif Efendi'nin tensibiyle Siroz Mevlevihânesi'ne tayin edilen Tâlibî'nin, yeni meşihatında kırk günü dolmadan vefat ettiğini söylemektedir.¹⁶ Bu durumda Tâlibî Hasan Dede'nin h. 1124 / m. 1712-1713 tarihlerinde vuku bulan Halil Paşa hadisesinden dolayı Mısır'dan kaçtıktan sonra takriben beş yıl herhangi bir meşihat vazifesi almadan beklediğini farz etmemiz gerekecektir. Vefat ettiği tarihlerde takriben yüz yaşında bulunan Hasan Dede, Siroz Mevlevihânesi hâmuşânına defnedilmiştir (Genç, 2000: 322; Odunkıran, 2020: 1998).

Edebî şahsiyetini şeyhi Vecdî Dede'nin peyrevliğinde devam ettiren Tâlibî'nin, *Yetimü's-Şürûh* isimli *Mesnevi* tercümesi hâricinde klâsik tarzda yazdığı şiirleri de mevcuttur. Henüz elimizde Esrâr Dede tezkiresinde bulunan gazel örneğinden başka bir şiiri bulunmamaktadır. Şâirlik kabiliyetine dair bir kanaat vermek üzere gazeli aşağıda paylaşıyoruz (Genç, 2000: 323):

“Nûr-ı didem çeşm-i pür-hûnum ki câyundur senün / Ferşi olmuş la'lden sırça sarâyundur senün
Tûtiyâyı zerrece hîç gözûme göstermeyen / Kuhl-i erbâb-ı basîret hâk-pâyundur senün
Berk sanma şu'le-i âh-ı derûnumdur dilâ / Ra'd zann itme sadâ-yı hây u hûyundur senün
Kaşların zîr-i cebînünde kamer altında râ / Didüm ol dilber didi bu hüsn-i râyundur senün
Şâh-ı gamsın leşker-i hicrân ile ceng itmege / **Tâlibî** âhunla kaddün ok u yayundur senün”¹⁷

Vecdî Dede

Vecdî Mustafa Dede, h. 1028 / m. 1618-1619 yılında Debre'de dünyaya gelmiştir. Babasının ismi İbrahim Ağa'dır.¹⁸ (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 294) Varlıklı bir aileden

¹⁶ Sâkıb Dede, meşihati kırk günü dolmadan ölen Tâlibî'nin terekesi hakkında söyledikleri büyük bir tahassürü ifade etmektedir: “Ve hıızâne-i iddihârlarında bulunan kütüb ü nukûd u eşyâ bi'l-cümle târâc-ı ecânib olup fukarâ-yı dergehe şâyeste-i tahrîr sehmü'l-vasıyye dahi isâbet etmemişdir.” (Odunkıran, 2020: 1998).

¹⁷ Ali Enver, bu gazel vesilesi ile Tâlibî'nin tabî'at-ı şî'riyyesine duyduğu hayranlığı şu şekilde kaydetmiştir: “Bu gazelin matla'ı ile dördüncü beytindeki sanâyi'-i rakîka insânı hayrân edecek bir derecede latîfdir. Nûr ol ey pîr-i civân-gayret.” (Erdem, 2013: 134).

¹⁸ Ali Nutkî Dede, *Defter-i Dervîşân*'da Vecdî Mustafa Dede'nin kendisine ait olan bir

gelen Mustafa Dede, Tevekkülî Ahmed Dede'nin şöhretini duyunca kalbinde ona karşı ciddi bir muhabbet ve alaka meydana gelir. Ahmed Dede'ye intisap edip etmemekte kararsız kalınca istihareye yatar ve rüyasında Tevekkülî Ahmed Dede ile Hz. Pîr'in kabrine ziyaret maksadı ile seyahat ederken ileride şeyhi de olacağı Yenişehir-i Fenâr Mevlevihânesi'nin kendisine müjdelendiğini görür.¹⁹ Bu rüya üzerine h. 1052 / m. 1642-1643 tarihlerinde -takriben 23 yaşında iken- Saraybosna'ya giderek Tevekkülî Ahmed Dede'ye intisap edip müridi oldu (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 307). Coşkun bir tabiata sahip olan Mustafa Dede'ye şeyhi tarafından "Vecdî" mahlası verilmiştir.²⁰

Ahmed Dede'nin nakline göre, tarihler h. 1074 / m. 1663-1664 yıllarını gösterdiğinde Vecdî Dede, Fener Yenişehir Mevlevihânesi'nde birkaç senedir şeyh olarak bulunmakta idi. (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 312) Esrar Dede adı geçen mevlevihâneyi onun ihdâs ettiğini kaydeder²¹. (Genç, 2000: 517). Bu Mevlevihane'deki meşihatı esnasında vuku

Mesnevî-i Şerîf in zahriyyesine doğum tarihi olarak h. 1028 yılını kaydettiğini nakleder. Bkz. (Kaya vd., 2011: 47).

¹⁹ Sâkıb Mustafa Dede, eserinde bu rüyaya ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir: "...Hazret-i Tevekkülî Dede gürûh-ı enbûh-ı pür-şükûh-ı ihvân u hullân-ı Mevlevî ile sa'âdet-hânelerine nüzûl buyurup ba'de tenâvülü'n-nüzl yine nehzat u mübâderet-i cânib-i maksûd buyurmaları ile semt-i maksad su'âline "Be-ziyâret-i dergâh-ı Hudâvendigârî mî-revîm" 'unvânıyla cevâb-dih oldukda tâlib-i merkûma dahi hâhiş-i ziyâret-i mezkûre ve hem-râhî-i 'azîz-i mezbûr galebe-fermâ olmağla ol dahi etbâ' u eşyâ'ıyla kâfile-i züvvâra mülhak olup esnâ-yı râhda Yenişehir-nâm sevâda nâzil olduklarında hâlâ makarr-ı fukarâ-yı Mevleviyye olan mehbit-i envâra nüzûl buyurmaları hengâmında muhlis-i merkûma ol menzil-i behîşt-nişân fevka'l-gâye neşât-efzâ olmağla râğbet-i zâ'ide cilve-ger-i sâha-i derûnu olduğu 'azîz-i ilhâm-semîre 'aks-endâz oldukda "în menzil-i neşât-bahş serây-ı to hâhed bûd" nefes-i hayâliyyeleriyle müstebşir olup..." (Odunkıran, 2020: 1650-1651).

²⁰ Vecdî Mustafa Dede'nin tarikat erkânına muhalif olarak kendi ihtiyarıyla semâ'a kalkması üzerine Tevekkülî Dede, onun bu hareketini tabiatındaki vecd ve şevkine hamledip mazur görmüştür. Bkz. (Odunkıran, 2020: 1651).

²¹ Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesi'nin kimin tarafından kurulduğu meselesi tam olarak aydınlanmamıştır. Ali Nutkî Dede *Defter-i Dervîşân*'da Mevlevihane'nin Vecdî Dede'nin zatına bina olduğunu Sâkıb Dede'den naklen söylese de *Sefîne*'de böyle bir malumata -sarîh bir surette- ulaşamadık Bkz. (Kaya vd., 2011: 47). Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. (Demirci vd., 2012: 1-6). Önemli bir dikkat olarak Sahîh Ahmed Dede'nin h. 1080 yılında olan hadiselerle dair verdiği malumat arasında Vecdî Dede'nin vefatını kaydederken aktardığı "... Rumelinde Fenâr Yenişehri'nde zatına müceddeden binâ olan mevlevihânede..." ibaresi meselenin daha iyi anlaşılmasına hizmet edecek gibidir. Anlaşılan o ki Yenişehir-i Fenâr'da, Vecdî Mustafa Dede'nin meşihatından önce bir Mevlevihane vardı. Ancak onun için tekke adeta yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Bu durum hâliyle tekkenin en başından beri Vecdî Dede'nin zatına binaen inşa edildiğini düşündürmüştür. Eğer adı geçen tekke Vecdî Dede şehre geldikten sonra inşa edilmiş olsa idi, kaynaklarda

bulan bazı hallerini Sâkıb Dede *Sefinesi*'nde aktarmıştır (Odunkıran, 2020: 1654-1662). Yenişehir-i Fenâr Mevlevihânesi'nin post-nişîni iken h. 1080 / m. 1669-1670 tarihinde 52 yaşında vefat etmiştir (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 314).

Takriben 10 yıllık meşihatında şehir halkı tarafından çok sevilen Vecdî Mustafa Dede'nin vefatı için Sâkıb Mustafa Dede şu satırları yazmıştır:

“... cümle husûs-ı hasret ü iştiyâklarında “Lâ-yûcedu mislü Vecdî” fıkra-i nefsü'l-emrîsiyle yek-zebân-ı efsûs ve dem-be-dem teceddüd-i hüzn-i firâkı ahâlî-i Şehr-i Cedîd'e sebeb-i mâtem-i medîd olmuştur.” (Odunkıran, 2020: 1662)

Mevlevihane'nin hâmuşânına defnedildiği anlaşılan²² Vecdî Mustafa Dede, nüfuz sahibi bir şeyh olmasının yanı sıra döneminin önemli bir şâiri olarak da tanınır. Sâkıb Dede, Vecdî'nin şiir söylemedeki maharetini vurguladıktan sonra mürettep bir divan sahibi olduğunu söyler.²³ (Odunkıran, 2020: 1651) Lâkin günümüzde bu divan elimizde mevcut değildir. Vecdî Dede'nin terbiyet-kerdeleri olan Abdülbâki Dede ile Tâlibî Hasan Dede'nin edebî şahsiyetlerinin şekillenmesinde şeyhlerinin muhakkak bir etkisi vardır. Bunun hâricinde Esrâr Dede tezkiresinde, “Meşâhîr-i sûfiyyeden Akovalı Hâtem Efendi mensûbân-ı dergâh ve mukallidân-ı tavr-ı bâ-intibâhlarındandır.” (Genç, 2000: 517) şeklinde bir ifade ile Akovalızâde Ahmet Hâtem Efendi'yi Vecdî Dede'ye mensup gösterir. Ancak m. 1755 yılında öldüğünü bildiğimiz sûfi şâir Akovalızâde ile m. 1669-1670 yılında vefat etmiş olan Vecdî Dede arasında bir hayli zaman farkı vardır. Yenişehir'de ilmî ve sûfi kimliği ile meşhur olan Akovalızâde'nin Vecdî'ye intisap etmesi zâten ve zamânen imkânsızdır. Vecdî Dede terk-i hayat ettiğinde Akovalızâde muhtemelen dünyaya dahi gelmemiştir. Ayrıca Akovalızâde'nin divanında Vecdî Dede'ye yahut en genel anlamda Mevleviliğe dair açık bir malumat veya manzumeye rastlayamadık.²⁴ Görüldüğü kadarıyla Esrâr Dede, Yenişehir-i Fener'de tanınan bir sûfiyi mekân noktasındaki beraberliklerinden hareketle aynı devrin içinde değerlendirmiştir.

tekkenin ilk şeyhi şeklinde geçeceği muhakkaktı Bkz. (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 314). Abdülbâki Gölpinarlı'nın bu konudaki farklı ama -zannımızca- tartışmalı teklifi için bkz. (Gölpinarlı, 2006: 230).

²² Sahîh Ahmed Dede, bu konuda itiraza mahal bırakmayacak şekilde “... mevlevihânede şeyh iken 52 yaşında vefât eyledi. Onda defn olundu. Merkadı ondadır.” diyerek Vecdî Dede'nin kabrinin yerini tasrih eder. (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 314)

²³ Esrâr Dede dahi bu malumatı tezkiresinde tekrar eder. Bkz. (Genç, 2000: 517)

²⁴ Akovalızâde Hâtem Efendi'nin divanının metni ve ayrıntılı bir inceleme için bkz. (Varışoğlu, 1997).

Vecdî Mustafa Dede'nin bir dönem Hz. Pîr'in dergâhını ziyaret maksadı ile Konya'da bulunduğunu gösteren “Konya'nun” redifli gazelini Esrâr Dede ve ondan naklen Ali Enver (Erdem, 2013: 214) -yalnızca üç beytini- eserlerine derç etmişlerdir: Kıymetine binaen gazeli olduğu gibi aşağıya iktibas ediyoruz:

Cân-bahş-ı nefh-i 'Îsî rûzgârı Konyanun / Cennet-âbâd oldı ey dil her kenârı
Konyanun
Tûtiyâ-yı cân u dildür hâk-i râh-ı 'âşıkân / Hazret-i Sultânumuzdur şehryârı
Konyanun
Bâğ-ı cennetden nişân virür disem lâyük olur / Âb-ı Kevser-veş bütün çıkar
suları Konyanun
Nev-bahâr irdükçe olur ziyet-i bâğ-ı İrem / Her nihâl üstinde gûyâ berg-bârı
Konyanun
Vakt-i azhâ pîr ü dil-berler olup serv-i revân / Salınurlar **Vecdî** ile gül-'izârı
Konyanun
(Genç, 2000: 517-518)

Seyrek-zâde Mehmed Âsım'ın Zeyl-i Zübdetü'l-eş'ârı'nda Vecdî Dede'ye ait bir beyit bulunmaktadır: Seyr itdüm esb-i fikret ile dehr-i pür gamı / Gördüm hezâr-ı sûret ile deyr-i a'zamı (Coşkun, 2019: 135)

İlginç bir anekdot olarak Sâkîb Dede'nin naklettiği rivayeti dermiyan etmek istiyoruz. Rivayete göre Vecdî Dede'nin müritlerinden olan şair Serezli Sâfî²⁵, şeyhinin vefatından sonra bir gün rüyasında şeyhini görür. Bu vesile ile şeyhinin “illet-i fevtlerinden su'âl edince” Vecdî Mustafa Dede bir şâir olarak aşağıdaki Farsça beyti bedâheten inşâd eder:

Cân-ber-leb çeşm ü gûş-ı da'vetî bûdest bes / Pes be-coz “İrci” çî hâcet Vecdî-i
müştâk-râ²⁶ (Odunkıran, 2020: 1662)

(Canım ağzıma gelmiş, göz ve kulak bir davet beklemekte iken bu arzulu Vecdî için “İrci” emrinden başka neye ihtiyaç var ki?)

Vefatından sonra bile müritleri arasında unutulmayan Vecdî Mustafa Dede'nin, kendi devrindeki önemli şeyhlerden biri olduğu açıktır. Hem edebî hem de manevî şahsiyeti ile uzun yıllar Rumelili Mevlevîlerin hafızalarında yer etmeyi başarmıştır.

²⁵ Dervîş Sâfî'nin terceme-i hâli için bkz. (Genç, 2000: 312-314)

²⁶ Beytin ilk mısraını “Cân-ber-leb çeşm ü gûşem da'vetî bûdest u bes” şeklinde tashih etmek de mümkündür. Fakat manaya müteallik bir farklılık olmayacağı için bu teklifimizi dipnotta veriyoruz.

Nâ'îlî Sâlih Efendi

Nâ'îlî Sâlih Efendi'nin babası Kazzaz Şehâbüddîn Ağa'dır. Sâlih Efendi, h. 1239 / m. 1823-1824 yıllarında Manastır'da dünyaya gelmiştir. Hattat Arnavut Ali Ulvi Efendi'den²⁷ yazı meşk etmiştir. *Kur'ân-ı Kerîm*'i ezberleyerek hâfız olur. Ulûm-ı 'âliye denilen Arabî ilimleri yeter derecede tahsil ettikten sonra, 1843 yılında tahsili için İstanbul'a gelmiştir. Sırasıyla Nûrîosmânî ve Şehid Mehmed Paşa medreselerinde eğitimini sürdürmüştür. İstanbul'da bulunduğu yıllarda, isteyenlere *Kur'ân-ı Kerîm* ve *Şifâ-yı Şerîf* yazarak yahut önemli ailelerin çocuklarına ders okutarak geçimini temin etmiştir. (İnal, 2000: 1478)

İstanbul'daki hayatı onun edebi mahfillere girmesini sağladı. Özellikle Encümen-i Şu'arâ olarak bilinen edebi bir mahfilin devamlı üyesi haline geldi. Şahsi bazı meselelerden dolayı bu encümenden ayrılmak zorunda kaldı.²⁸ İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Mısır soylularından biriyle hocalık yapmak maksadıyla Kahire'ye gitti. Burada h. 1293 / m. 1876-1877 tarihlerinde vefat etti. (Saraç, 2016: 894)

Nâ'îlî Sâlih Efendi, Nâ'îlî-i Kadîm'den tefrîk edilebilmek için Nâ'îlî-i Cedîd olarak tanınır. Kendisi hem iyi bir hattat hem de iyi bir şâirdir. İbnülemin onun kaleminden çıkan bir *Mushaf-ı Şerîf*'i gördüğünü ve çok beğendiğini ifade eder.²⁹ *Hat ve Hattâtân* sahibi Habib Efendi de onun kaleminden çıkan otuz kadar Kur'ân-ı Kerîm'i gördüğünü ifade etmiştir. İstanbul'da yaşadığı yıllarda Hüseyin Kâzım Kadîrî Bey'in babası Kadîrî Bey'e Haydarpaşa'daki evlerinde Farsça dersleri verir. Divanını bu evde bıraktığı bir dönemde o havalide çıkan yangınla birlikte divanı da yanar. Ancak İbnülemin, onun bazı manzumelerini toplamayı başarmıştır.³⁰ (İnal, 2000: 1480) Rind-meşrep ve irfan ehli

²⁷ Habib Efendi, *Hat ve Hattâtân* isimli eserinde Arnavut Ali Ulvi Efendi için şunları söyler: "Arnavutlu ve Çemberlitaş'ta Sultan Mecid Vâlîde Sultan Mektebi'nin yazı hocasıdır. Tâlik dahi yazar idi. Tâlik hattıyla murakkaâtı ve kıtaâtı çok görülmüştür. (1270)te vefat edip Üsküdar'da medfûndur." (Habib Efendi, 1306: 169) Aynı eserde Nâ'îlî, Ali Ulvî'nin talebesi olarak gösterilir. Habib Efendi, Nâ'îlî'nin yazdığı otuz kadar *Mushaf-ı Şerîf*'i gördüğünü söyler. Ayrıca Nâ'îlî'nin "Manastırlı oluşu Arnavut şöhretine bâis olmuş" diyerek hattat şâirimizin milliyetine temas eder. Bkz. (Habib Efendi, 1306: 176)

²⁸ Nâ'îlî'nin encümendeki arkadaşları ve onlarla olan ilişkisi üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. (Özgül, 1988: 71-74)

²⁹ İbnülemin, Nâ'îlî'nin iki sülûs levhasının kendisinde olduğunu ifade ettikten sonra birinin ketebesinde "sevvedehu Sâlih el-Nâ'îlî el-ma'rûf bi-Hâfızı'l-Kur'ân" ibaresinin yazılı olduğunu söyler. Bkz. (İnal, 2000: 1481)

³⁰ Nâ'îlî'nin manzumeleri son zamanlarda yapılan çalışmalarla gün yüzüne çıkmıştır. Şâirin, Millet Kütüphanesi AEMNZ 417, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi TY 9851 ve İbn. TY 2801

bir şâir olan Nâ'îlî (Saraç, 2016: 894), heccâv kimliği ile tanınmaktadır. Şiirlerindeki pervasız üslubu, tımtırlıklı dili ve yer yer hakaret etmekten dahi çekinmeyen tarzı dikkat çekmektedir. Kendi muasırı olan şairlere nazireleri vardır. Hem hattatlığı hem de şairliği ile övünür:

Hattımın hüsnüne bak, şiirimizin ârâyişine / Kangî âşıkda beyim böyle hünerler bulunur³¹

Onun Mısır'daki hayatından bize kalan yegâne eseri ise manzum *Pend-i Attâr* şerhidir. *Kenz-i Nasâyih* ismini verdiği bu manzume, pendnâme'nin her bir beytini beş beyitle şerh etme esasına dayalıdır.³² Şerh, 1875 yılında tamamlanmış ancak 1877 yılında Bulak Matbaası'nda basılabiliştir. Eserin girişinde yer alan Kahire Mevlevihânesi şeyhi Hüseyin Azmi Dede'nin manzum takrizi önemlidir.³³ Şerh, pendnamenin akıcı üslubuna yakışacak surette telif edilmiştir. Bir örnek olması hasebiyle pendnamenin ilk beytine yaptığı beş beyitlik şerhi aşağıda veriyoruz:

Hamd-ı bî-had ân Hudâ-yı pâk-râ / Ân ki îmân dâd müştî hâk-râ
 Evvel âhir 'âlemin hamdi tamâm / Zâtına mahsûsdur Hakk'ın müdâm
 Öyle kudret sâhibidir ol Hudâ / Bir avuç toprağa îmân virdi tâ
 Çün irâde itdi halk-ı 'âleme / Virdi sûret suretinden âdeme
 Tıynden halk itdi cism-i âdemi / Eyledi rûşen anınla 'âlemi
 Oldu çün feyz-i ezel sûret-pezîr / Nûr-ı îmân âdemi kıldı münîr (Miyasoğlu, 2011: 105-106)

Kaynaklarda Nâ'îlî'nin Mevlevî olduğu ifade edilir. (Saraç, 2016: 894) Nitekim şeyhi de Yenişehir-i Fenerli Hasan Nazif Dede³⁴ dir. (İnal, 1955: 225) Aşağıdaki beyit Nâ'îlî'nin, Hz. Pîr'e bağlılığını teyit eder:
 Bende-yi Monlâ-yı Rûma Nâ'îlî besdir bu şân / Tâcî n'eyler tâ ki ber-serdir
 külâh-ı Mevlevî (Yerli, 2021: 147)

demirbaş numaralı yazmalarda farklı sayılarda olmak üzere şiirleri mevcuttur. Nâ'îlî-i Cedîd Divançesi için bkz. (Yerli, 2021)

³¹ İbnülemin bu beyte istinaden hattatlığını şairliğinden efdal bulduğunu söylemeden edemez. (İnal, 2000: 1481)

³² *Kenz-i Nasâyih* üzerine yapılmış iki yüksek lisans tezi mevcuttur. Bkz. (Balcı, 2011; Miyasoğlu, 2011)

³³ *Kenz-i Nasâyih*'e dair genel bir değerlendirme için bkz. (Odunkıran, 2011)

³⁴ Hasan Nazif Dede, Beşiktaş Mevlevihânesi şerhidir. Oğlu Hüseyin Fahreddin Dede ise Bahariye Mevlevihânesi şerhidir. Nazif Dede'nin eserleri için bkz. (Karakuş, 2013). Nâ'îlî'nin şeyhi Nazif Dede'ye yazdığı Ramazaniyye için bkz. (Yerli, 2021: 155-158).

Nâ'îlî'nin Mısır'daki yılları Mevlevî mahfillerinde geçmiş olmalıdır. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz Kahire Mevlevihânesi post-nişîni Hüseyn Azmi Dede'nin "takrîz-gûne târîh-i nefis" leri (Miyasoğlu, 2011: 105) buna işaret eder. Her ne kadar vefat ettikten sonra nerede medfun olduğu bilinmiyor ise de mezarı Kahire Mevlevihânesi hâmûşânında olmalıdır.

Makedonyalı Mevlevî Şâirler İçinde Yer Almadıkları Hâlde Yanlış Değerlendirilen İki Şâire Dair

Bildirimizin konusu vesilesi ile Osmanlı edebî literatürü dâhilindeki biyografik ve bibliyografik kaynaklara ve bu kaynaklardan hareketle yapılan akademik çalışmalara bakmak ve okumak zarureti hâsıl olmuştu. Bu süreçte hem klasik hem akademik kaynaklarda bir yandan Üsküplü bir yandan da Mevlevî olarak gösterilen iki şâir ile karşılaştık. Bu şâirlerin biyografileri üzerine yazılanları okudukça bazı hususlar dikkatimizi çekti. Bu dikkatin semeresi olarak Hemdemî ve Fennî mahlaslı iki şâirimizin Üsküp'te doğduklarını ama Mevlevî olmadıklarını tespit ettik. İlerleyen sayfalarda ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız bu iki şâirin herhangi bir tarikata mensubiyetlerine de rastlayamadık. Henüz elimizde divanları veya müstakil başka eserleri olmayan bu iki şâirin biyografisine dair yapılan hataları ve sebeplerini elimizden geldiğince izah edip ortaya koyduk. Hemdemî XVI. yüzyıla ve Fennî de XVII. yüzyılda yaşadığı için inceleme sırası kronolojiye uygun yapıldı. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, elde ettiğimiz tespitlerin aynı hataların tekrarlanmasına mâni olacağını düşünüyoruz.

Hemdemî Dede / Hemdemî Çelebi Kimdir?

Biyografileri kaleme alınırken bir zühul eseri olarak hata yapıldığını düşündüğümüz ilk şâirimiz, Hemdemî'dir. Bu doğrultuda Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu 'arâ-yı Mevleviyye* isimli tezkiresinin, Hemdemî Dede maddesinde şunları söyler:

“Âdem Dede kuddise sırruhu cenâb-ı hilâfet-me'âblarına intisâbla tahsîl-i nâm ü şân iden dervîşân-ı bî-nişândur³⁵. Selîs eş'ârı ve mu'teber güftârı vardır. Bin toksan târîhinde vefât idüp Galata hâmûşânında beyne'l-fukarâ medfûndur. Bu beyt âsârındandır. Bî-kayd olan bu dâr-ı cihânda gedâ gerek / Bî-minnet olmak isteyen ehl-i 'abâ gerek” (Genç, 2000: 522-523)

³⁵ Aslında bu ifade ya “dervîşân-ı bî-nişândandır” ya da “dervîş-i bî-nişândır” şeklinde yazılmalı idi.

Esrâr Dede'nin h. 1090 / m. 1679-1680 tarihinde vefat ettiğini söylediği Hemdemî Dede XVII. asrın ikinci yarısına ait bir Mevlevî şâir görünümündedir. *Tuhfe-i Nâ'îlî* isimli eserinde Hemdemî maddesini oluşturan M. Nail Tuman ise ilgili maddeyi kaleme alırken “Hemdemî Çelebi”nin biyografisinde Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin hâricinde *Sicill-i Osmânî*'nin yanı sıra Esrâr Dede ile *Semâ'-hâne-i Edeb*'i kaynak olarak gösterir ve şâirin biyografisini aşağıda verdiğimiz üzere özetler:

“Hemdemî Çelebi, Üsküplü, İshak Çelebi'nin lalazâdesidir, mukâta'ât kâtibi. Vefâtı h. 1090 / m. 1679. Vodine'de medfündür.

Her kimin yokdur yanında bir musâhib hemdemi / Hem günü zâyî' geçer hem rûzigârı hem demi

Bî-kayd olam diyen bu cihânda gedâ gerek / Bî-minnet olmak isteyen ehl-i 'abâ gerek

Hemdemî dedim kapına geldi yaşı hem-demi / Hande-i düzdîde edip dedi dilber hem demi” (Kurnaz, 2001: 1207)

Yukarıda paylaştığımız iki alıntı, zaman zaman günümüzde yapılan akademik çalışmalara da kaynaklık etmiştir. Bu minvalde Dzuneis Nureski tarafından hazırlanan *Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şairleri* isimli yüksek lisans tezinde Üsküplü şairler arasında Hemdemî'ye de yer verilmiştir. Hatta onun Mevlevî olduğu da çalışmanın sonunda paylaşılan bir tabloda gösterilmiştir. Nureski, *Tuhfe-i Nâ'îlî*'ye göre Hemdemî'nin Vodine'de, Esrâr Dede'ye göre ise Galata Mevlevihânesi hâmuşânında medfun olduğunu dipnotta belirtir. (Nureski, 2006: 56) Ayrıca *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde “Hemdemî, Hemdemî Çelebi” maddesini yazan Zeynep Dinçer Berdibek, Nureski ile hemen hemen aynı kaynaklardan istifade ederek daha muhtasar ve benzer mahiyette bir biyografi oluşturur.³⁶

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hemdemî'den bahseden ilk kaynak *Meşâ'irü's-şu'arâ*'dır. Âşık Çelebi Hemdemî'den bahsederken onun İshak Çelebi'nin lalazâdesi olarak tanıdığını ve henüz ber-hayat olduğunu anlıyoruz.³⁷ İkinci kaynak olarak baktığımız Hasan Çelebi'de ise Hemdemî yine İshak Çelebi'nin “bende ve bendezâdesi” (Kutluk, 1989: 1067) diye tanıtılırken merhum olarak gösterilir.³⁸ *Tuhfe-i Nâ'îlî*'nin

³⁶ Hemdemî maddesi için bkz. (Berdibek, 2014) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hemdemi-hemdemi-celebi> erişim tarihi: 01.11.2023.

³⁷ “Hâlâ Vedâne nâm kasâbada mütemekkin ve cüz'î kesb ü çiftlik ile kanâ'at idüp mütevattın olmuştur.” Bkz. (Kılıç, 2010: 543)

³⁸ “... ol mahalde tarh-ı binâ-i mesâkin itmiş-iken bu dâr-ı fenâdan hareket ile sarây-ı bekâda sâkin oldu.”. Bkz. (Kutluk, 1989: 1068)

kaynakları arasında gösterilen *Sicill-i Osmânî*'de ise III. Murat (ö. 1595) devrinin ortalarında vefat ettiği kaydedilir.³⁹

Hem Âşık Çelebi hem de Hasan Çelebi, Hemdemî'yi İshak Çelebi'nin yakını ve çağdaşı olarak gösterirler. İshak Çelebi'nin vefatı ise m. 1537 yılıdır. (Savaş, 2000: 528) Bu da *Sicill-i Osmânî* sahibinin takriben verdiği ölüm tarihi ile uyuşmaktadır. Fakat Esrâr Dede, Âdem Dede'nin müritlerinden olan Hemdemî Dede'nin ölümünü h. 1090 / m. 1679-1680 tarihinde göstermektedir. Hâliyle Ali Enver de onu takip etmektedir. (Erdem, 2013: 217) Buraya kadar Âşık ve Hasan Çelebilerden farklı bir Hemdemî'den bahseden Esrâr Dede'nin Hemdemî Dede'ye ait gösterdiği beyit -ilk mısraı biraz farklı olarak- Hasan Çelebi'nin Hemdemî maddesinde de mevcuttur:

“Bî-kayd olam diyen bu cihânda gedâ gerek
Bî-minnet olmak isteyen ehl-i ‘abâ gerek”⁴⁰ (Kutluk, 1989: 1068)

İşte Hasan Çelebi ile Esrâr Dede'de geçen bu müşterek beyit bütün meselenin adeta bir kördüğüm hâlini almasına sebep olmuştur. Çünkü yukarıdaki veriler ışığında anlıyoruz ki Esrâr Dede'nin yaptığı bir hatanın Ali Enver tarafından tekrarlanması ve M. Nâil Tuman'ın yukarıda verdiğimiz beyitten hareketle iki farklı Hemdemî'yi kendi eserinde bir araya getirmesiyle zincirleme bir hata silsilesi oluşmuştur. Daha sonraki dönemlerde yapılan akademik çalışmalarda ise bu karışıklık dikkate alınmadan olduğu gibi tekrarlanmıştır.

Meseleyi açıklığa kavuşturmak adına özetlemek gerekirse; Esrâr Dede muhtemelen Galata Mevlevihânesi sâkinlerinden olan Hemdemî Dede'yi Üsküplü Hemdemî ile karıştırmıştır. Bu yüzden Hasan Çelebi'de geçen bir beyiti Hemdemî Dede maddesi için kullanmıştır. M. Nail Tuman da İshak Çelebi'nin lalazâdesi olan Hemdemî'nin vefat tarihi için Hasan Çelebi ile ortak beyiti kullanan Esrâr Dede'nin Âdem Dede'nin müridi olan bir başka Hemdemî için naklettiği vefat tarihini esas almıştır. Böylece biri XVI. ve diğeri XVII. asrın sonlarında yetişmiş iki farklı Hemdemî “bir” kişi olarak literatüre geçmiştir.

Nihâi olarak Âşık Çelebi ile Hasan Çelebi'nin bahsettiği İshak Çelebi'nin lalazâdesi Hemdemî Üsküplüdür ama Mevlevî değildir. Esrâr Dede'nin aktardığı Hemdemî'nin ise hangi memleketten olduğu belli değildir ama Mevlevîdir. Bu tarz karmaşalar hem klasik kaynaklarda hem de akademik çalışmalarda vuku bulabilmektedir. Kanaatimizce meselenin halli bundan ibarettir.

³⁹ “Evâsıt-ı asr-ı Sultân Murâd Han-ı Sâlis'te fevt oldu.” Bkz. (Mehmed Süreyyâ, 1998: 232.)

⁴⁰ Bu beyit Âşık Çelebi'de geçmez. Bkz. (Kılıç, 2010: 543).

Dervîş Fennî-i Sükûtî Kimdir?

Esrâr Dede tezkiresinin “fî harfî’l-fâ” kısmında Dervîş Fennî-i Sükûtî isimli bir şâirin terceme-i hâlini bulmaktayız. Dervîş Fennî’nin biyografisine dair Esrâr Dede’nin aktardıklarını aşağıda veriyoruz:

“Nâm-ı nâmîleri Yûsuf’dur. Nuhbetü’l-âsâr’da Belîğ îrâd idüp Sükûtî Dervîş Yûsuf-ı Mevlevî diyü işâret ve zâd u bûdını tafsîle cesâret itmemiş, bu beyti tahrîr ider.

Sadâ-yı ra’d sanma yâd idüp zulm-i şehîdânı

Dögüp gögsin dem-â-dem nâle-i şeb-gîr ider gerdûn

Bin yetmiş yedi târîhinde intikâl-i mısır-ı bekâ ve terk-i memleket-i fenâ buyurmuşlardır.” (Genç, 2000: 428-429)

Esrâr Dede’nin eserini muhtasar bir surette yeniden düzenleyip yayımlayan Ali Enver ise yukarıda verdiğimiz bilgileri tekrarlamakla birlikte Dervîş Fennî’nin vefat tarihini Esrâr Dede’nin nereden bulduğunu anlayamadığını ifade ediyor. (Erdem, 2013: 173) M. Nâil Tuman ise eserinde Fennî maddesini oluştururken Esrâr Dede ile Ali Enver’in hâricinde, Şeyhî Mehmed Efendi’nin *Vekâyi’u’l-Fuzalâ*’sını, Safâyî’nin *Nuhbetü’l-âsâr*’ını, Seyrek-zâde Mehmed Âsım’ın *Zeyl-i Zübdetü’l-eş’ârı*’nı ve İsmail Belîğ’in *Nuhbetü’l-âsâr li-Zeyl-i Zübdetü’l-eş’ârı*’nı kaynak olarak vermektedir. Bu kaynaklardan istifade ile aşağıdaki satırları kaleme alır:

“Yûsuf-ı Fennî Sükûtî Efendi, Üskübî, Mevlevî, Mekke Kadısı, vefâtı cemâziye’l-âhir 1077 m. 1666, Edirnekapısı hâricinde medfûndur.

Sadâ-yı ra’d sanma yâd idüp zulm-i şehîdânı

Dögüp gögsin dem-â-dem nâle-i şeb-gîr ider gerdûn” (Kurnaz, 2001: 786)

Esrâr Dede’nin “zâd u bûdını tafsîle cesâret itmemiş” diyerek eleştirdiği ve Dervîş Fennî için kaynak olarak gösterdiği Belîğ’in *Nuhbetü’l-âsâr*’ına baktığımızda aşağıdaki satırlarla karşılaşırız:

“Üskübî Yûsuf Efendi. Bin yetmiş yedi senesinde fevt oldu.

Sadâ-yı ra’d sanma yâd idüp zulm-i şehîdânı

Dögüp gögsin dem-â-dem nâle-i şeb-gîr ider gerdûn” (Abdülkadiroğlu, 1999: 327)

Görüldüğü üzere Belîğ, eserinde Esrâr Dede’nin iddia ettiği gibi “Sükûtî Dervîş Yûsuf-ı Mevlevî” şeklinde bir ifade kullanmamaktadır. Muhtemelen Esrâr

Dede'nin kullandığı *Nuhbetü'l-âsâr* nüshasında “Üskübî” olması gereken kelime “Sükûtî” şeklinde imla edilmiş idi. Arap harfleri ile yazıldığında bu iki kelimenin karıştırılma ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Ayrıca Osmanlı'da kadılık yapmış kimseler için kullanılan “mevlâ” tabirini de “mevlevî” şeklinde okumuş olması yahut elindeki nüshada “mevlevî” şeklinde imlâ edilmiş olması akla yatkın bir açıklama olacaktır. Nitekim Nâil Tuman, Fennî maddesini oluştururken Şeyhî ve Safâyî gibi tatminkâr biyografik bilgiler sunan eserlerden istifade etmiş ve onlardan aldığı bilgi ile Fennî'nin “mevlâ” olduğunu gösteren Mekke kadılığı görevini aktarmayı ihmal etmemiştir.

Hem Şeyhî Mehmed Efendi hem de Safâyî Mustafa Efendi, Fennî'ye dair ayrıntılı malumat verdikleri hâlde onun Mevlevî oluşuna dair hiçbir şey söylemezler. Her iki kaynakta da Fennî'nin ismi Yûsuf'tur. Üsküplü olan Yûsuf Efendi, Şeyhülislâm Yahya Efendi'den mülazım ve müderris olduktan sonra teamüllere uygun olarak kariyerinde yükselir. Medine kadısı iken ilmine hürmeten Mekke kadılığına naklolunur. 1077 tarihinde de vefat eder. Zaten ondan geriye kalan yegâne beyit de Şeyhî ve Safâyî tarafından tekrarlanır. (Ekinci, 2018: 932-933; Çapan, 2005: 450)

Bu noktada Fennî için zikredilen kaynaklar arasında yer alan Seyrek-zâde Mehmed Âsım ise “Bu beyt mecmû'asından intihâb olundu” (Coşkun, 2019: 108) ibaresinin akabinde yukarıda tekrarlanan malum beyti yinelemekten öteye gitmez. Dolayısı ile daha eski ve birincil kaynaklar olarak kabul edeceğimiz Safâyî Mustafa Efendi, Şeyhî Mehmed Efendi, İsmail Belîğ ve Seyrek-zâde Mehmed Âsım'a baktığımızda şairimizin “Sükûtî” diye bir mahlasının olmadığını ve hayatının tamamını ilmiye mesleğinde geçirmiş bir âlim olarak, özelde Mevlevîliğe genelde ise herhangi bir tarîke aidiyetinin tevsik edilmesinin imkânsızlığı kolayca fark edilir.

Nâil Tuman aslında bütün kaynaklara ulaşmış olmakla birlikte Esrâr Dede'yi olduğu gibi kabul etme yoluna gittiği için yanılmış gözükmektedir. Bu yanılgı akademik çalışmalara da sirayet etmiştir. Şâir Hemdemî için örnek verdiğimiz Dzuneis Nureski, Makedonyalı divan şâirleri merkezli çalışmasında Fennî'nin Mevlevî olduğunu M. Nâil Tuman'a istinaden söyler. (Nureski, 2006: 48) Nureski'nin Fennî'nin biyografisinde Esrâr Dede ile Ali Enver'i kullanamamasındaki temel sebep her iki kaynakta da Fennî'nin doğum yerinin verilmemiş olmasıdır.

Benzer bir hatayı Nilgün Açık Önkâş'ın *Klâsik Türk Edebiyatı'nda Mevlevilik Kültürü ve Mevlevî Şâirler* isimli kitabında da görmekteyiz. Mevlevî şâirler için tahsis ettiği bölümde Fennî-i Sükûtî başlığı altında Safâyî ve Şeyhî Mehmed Dede'nin verdiği bilgileri aktardıktan sonra şâirin Mevlevîliği hakkında şu satırları yazmaktadır:

“Kaynaklarda Mevlevî olduğu yazılı olan Fennî'nin, hangi Mevlevihanede bulunduğu, ne gibi hizmetlerde bulunduğu, şeyhi belli değildir. Ancak, Mekke ve Medine'de görev yaptığından, muhtemelen buradaki Mevlevîhanelerden birinde, tarikata girmiş olmalıdır.” (Açık Önkaş, 2016: 292)

Yukarıda aktardığımız ifadelerden de anlaşılıyor ki yazar dahi Fennî'nin kaynaklarda neye istinaden Mevlevî olarak gösterildiğini anlayamamıştır. Bir yandan müderrislik ve kadılık yapan bir âlimin “derviş”lik sıfatını hangi suretle deruhte ettiği yazar açısından dahi müphem kalmıştır.

Son olarak *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde İsmail Hakkı Aksoyak tarafından yazılan “Fennî, Yûsuf Fennî Sükûtî Efendi” maddesinde de bu yanlış aktarımların bir başka şeklini görmekteyiz.⁴¹ Madde yazarı Esrâr Dede ve Ali Enver'i kaynak ittihaz edip Fennî'nin Sükûtî diye bir mahlası olduğunu madde başlığı olarak yazmış ve Mevleviliğini de ismi geçen bu iki kaynağa dayandırmıştır. Zikrettiğimiz bu üç akademik çalışma aynı hatanın benzer akislerini taşımaktan öteye geçememiştir. Eğer Esrâr Dede'nin atıfta bulunduğu *Nuhbetü'l-âsâr* tetkik edilse idi meselenin vuzuh ile hallolacağı açıktır.

Netice itibari ile Esrâr Dede'nin naklettiği gibi Dervîş Fennî-i Sükûtî isminde bir şâir mevcut değildir. Vefat tarihi itibariyle h. 1077 yılında öldüğünü söylediği Fennî Yusuf Efendi Mevlevî değildir. Bütün kaynaklarda yalnızca bir beyti tekrarlanan Kadî Yusuf Efendi ilmiye sınıfına mensup ve Fennî mahlası ile şiirler yazmış bir şahıs olarak değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Klasik Türk Edebiyatı içinde Mevlevî Edebiyatı ismini verebileceğimiz edebî bir ekol vardır. Bu ekolün mensuplarını hem Mevlevî kaynaklarından hem de Osmanlı biyografik literatüründen istifade ederek tespit etmek mümkündür. Bildirimizde bu edebî ekolün günümüz Kuzey Makedonya Cumhuriyeti sınırları içerisindeki şehirlerde doğmuş ve yetişmiş mensuplarını yani Makedonyalı Mevlevî şâirleri tespit etmeye çalıştık. Çizdiğimiz bu çerçeve dâhilinde 5 Makedonyalı Mevlevî şâirin ismine ulaştık. Bu şâirlerin biyografilerine ve edebî şahsiyetlerine dair elde edebildiğimiz malumatı aktarmaya gayret ettik. İsimlerine ulaşabildiğimiz bu şâirler; Debreli Vecdî

⁴¹ Madde yazılırken pek çok kaynaktan istifade edilmiş gözükse de Fennî Yusuf Efendi'nin Mevlevî olmadığı anlaşılamamıştır. Bkz. (Aksoyak, 2020) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fenni-yusuf-fenni-sukuti-efendi> erişim tarihi: 01.11.2023.

Mustafa Dede, Üsküplü Abdülbâkî Dede, İştıplı Tâlibî Hasan Dede, Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede ve Manastırlı Nâ'îlî Sâlih Efendi'den ibarettir. İsmi zikredilen bu şâirlerden Vecdî Dede'nin bir Mevlevî şeyhi olarak Abdülbâkî Dede ile Tâlibî Hasan Dede'yi hem tasavvufî hem de edebî cepheden yetiştirmesi önemlidir. Bu üç dedenin kendi memleketlerinden uzakta; Yenişehir-i Fener (Vecdî Dede, Tâlibî Hasan Dede ve Abdülbâkî Dede), Selanik, Kahire ve Siroz (Tâlibî Hasan Dede) şeyhlik yapmış oldukları görülmektedir. Manastırlı Ebubekir Dede'nin hayatının son demlerini İstanbul Galata Mevlevihânesi'nde idrak etmesi, Manastırlı Nâ'îlî Sâlih Efendi'nin ise Kahire'de medfun bulunması, bu şâir Mevlevîlerin ortak kaderi gibidir. İsmi geçen şâirlerin hiçbirinin Üsküp Mevlevihânesi başta olmak üzere Makedonya topraklarındaki diğer mevlvî zaviyeleri ve bunların sâkinleri ile ilişkilerine dair bir malumata tesadüf edemedik. Ama Osmanlı İmparatorluk coğrafyasının farklı şehirlerine dağılmış şâirlerimiz gittikleri yerlerde isimlerini bâkî kılmayı bilmişlerdir.

Bu minvalde Tâlibî Hasan Dede'nin *Yetîmü 'ş-şurûh* isimli Mesnevi şerhi ve Manastırlı Sâlih Nâ'îlî'nin *Kenz-i Nasâyihi* isimli manzum *Pend-i Attâr* şerhi literatürde hak ettikleri yerleri almışlardır. Diğer üç şairimizin ise birkaç manzumesinden başka eserine ulaşamadığımızı belirtmemiz gerekir. Ancak zamanla onların başka şiirlerine de rastlamamız mümkündür. Ayrıca akademik çalışmalarda Makedonyalı Mevlevî şairler arasında gösterilen ama bu bildiride Mevlevî olmadıklarını ispatladığımız Hemdemî ve Fennî'nin kimlikleri açıklık kazanmıştır. Umuyoruz ki yapılacak çalışmalarla Makedonya'nın Osmanlı edebiyatındaki yeri ve önemini gösterecek pek çok şâir keşfedilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdülkadiroğlu, A. 1999. *İsmail Belîğ, Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*. Ankara: AKM Yay.
- Açık Önkaş, N. 2016. *Klâsik Türk Edebiyatında Mevlevîlik Kültürü ve Mevlevî Şairler*. Muğla: Gece Kitaplığı.
- Aksoyak, İ. H. 2020. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fenni-yusuf-fenni-sukuti-efendi> erişim tarihi: 01.11.2023.
- Atabek, F. 2019. *Tâlibî Hasan Dede Yetîmü's-Şürûh (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Balcı, A. 2011. *Nâilî'nin Kenz-i Nesâyih Adlı Eseri ve Nasihat Geleneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- Berdibek Dinçer, Z. (2014) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hemdemi-hemdemi-celebi> erişim tarihi: 01.11.2023.
- Bülbül, T. 2020. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hafiz-ebubekir> erişim tarihi: 02.11.2023.
- Coşkun, A. O. 2019. *Seyrekzâde Mehmet Âsım. Zeyl-i Zübdetül-Eş'âr*. Ankara: KB Yay. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247201/zeyl-i-zubdetu39l-esar-seyrek-zade-mehmed-asim.html>
- Çapan, P. (2005) *Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM. Yay.
- Çelik, İ. 2002. “Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin Yedinci Cildi Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Erzurum.
- Çiftçi, Ö. 2017. *Fatîm Tezkiresi (Hâtimetü'l-eş'âr)*. Ankara: KB. Yay. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>
- Demirci, S.; Ösen, S. 2012. “Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan Çekilmesi Sürecinde Mevlevîhânelerin Durumu: Yenişehir (Larissa) Mevlevîhânesi Örneği”, *SDU Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26.
- Ekinci, R. (Haz.) 2018. *Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli, Şeyhî Mehmed Efendi, Vekâyi'u'l-Fuzalâ*. C. I. İstanbul: TYEKB Yay.
- Erdem, S. 2013. *Ali Enver-Semâ-hâne-i Edeb*. Ankara: TTK Yay.
- Genç, İ. 2000. *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*. Ankara: AKM Yay.
- Gölpınarlı, A. 2006. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- İnal, İ. M. K. 1955. *Son Hattatlar*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- İnal, İ. M. K. 2000. *Son Asır Türk Şâirleri*. C. III. (Haz. Hidayet Özcan). Ankara: AKMB Yay.
- Habib Efendi. 1306. *Hat ve Hattâtân*. Kostantınıyye: Matba'a-i Ebû'z-ziyâ.
- İnce, A. 2005. *Tezkiretü's-Şu'arâ-Sâlim Efendi*. Ankara: AKM Yay.
- Karakuş, G. 2013. *Mevlevî Nazîf Dede Dîvânçe ve Risâlesi*. İstanbul: Revak Kitabevi.
- Kaya, B. A.; Küçük, S. 2011. *Defter-i Dervîşân, Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay.

- Kılıç, F. 2010. *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şuarâ (İnceleme-Metin)*. C. I. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Koç, M. 2014. *Tuhfe-i Hattâtîn-Müstakîmzâde*. İstanbul: Klasik Yay.
- Kurnaz, C.; Tatçı M. 2001. *Mehmed Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî-Dıvan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Kutluk, İ. 1989. *Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: TTK Yay.
- Küçük, S. 2007. *Mevleviliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Vefa Yay.
- Küçükkaya, B. 2019. *Galata Mevlevihanesi Mezartaşları (Katalog-Değerlendirme)*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.
- Mehmed Süreyyâ. 1998. *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*. C. IV/II. İstanbul: Sebil Yay.
- Miyasoğlu, O. E. 2011. *Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâyih (Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kültür Üniversitesi.
- Nâ'îlî Sâlih Efendi. Dîvân-ı Nâ'îlî-i Cedîd. Millet Ktp. AEMNZ 417.
- Nâ'îlî Sâlih Efendi. Manastırlı Nâ'îlî Dîvânı. İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 9851.
- Nureski, D. 2006. *Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şairleri*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Odunkıran, F. 2011. "Nâilî Salih Efendi ve Kenz-i Nasâyih İsimli Manzum Pend-i Attâr Şerhi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. 42. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Odunkıran, F. 2020. *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Okçu, N. 2011. *Şeyh Gâlib Dîvânı Hayatı – Edebî Kişiliği – Eserleri – Şiirlerinin Umûmî Tahlili*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özcan, A. vd. 2013. *Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmail Âsum Efendi, Târîh-i Râşid ve Zeyli*. C. III. İstanbul: Klasik Yay.
- Özgül, M. K. 1988. *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şu'arâ*, Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Özgül, M. K. 2012. *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şu'arâ*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Özgül, M. K. 2018. *Seke Seke Ben Geldim Sekmeler-I*. Ankara: Çolpan Kitap.
- Sahîh Ahmed Dede. 2003. *Mevlevîlerin Tarihi*. (hızl. Cem Zorlu). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sâlih Nâ'îlî Efendi 1294 .Kenz-i Nasâyih. Mısır: Bulak Matbaası.
- Saraç, M. A. Y. 2016. *Osmanlı Müellifleri-Bursalı Mehmet Tahir*. C. II. Ankara: TÜBA Yay.
- Savaş, H. 2000. "İshak Çelebi, Kılıççızade". *İslam Ansiklopedisi*. C. XXII. İstanbul: TDV Yay.
- Şahinoğlu, M. N. 1991. "Attâr, Feridüddîn". *İslam Ansiklopedisi*. C. IV. İstanbul: TDV Yay.
- Varışoğlu, M. C. 1997. *Hatem, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Yerli, Z. 2021. *Nâ'îlî-i Cedîd Dîvânçesi: [İnceleme-Metin-Çeviri]*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

CHILDREN OF MACEDONIA: MEVLEVI POETS

Abstract: The geography of Macedonia was introduced to Turkish culture during the conquests of the Ottoman Empire in the Balkans. It is inevitable that Mevlevism, which found a place in almost every geography conquered by the Ottomans, also had a presence in this geography. As a matter of fact, many Macedonian poets have been raised within the Mevlevi order over the centuries. In this respect, the names of some Mevlevi poets who grew up in today's Macedonia have entered the Turkish literature. It is understood that these poets, who are well-known in Mevlevi Literature, originated from various cities of Macedonia. Debreli Vecdî Mustafa Dede, Üsküplü Abdülbâkî Dede, İштиpli Tâlibî Hasan Dede, Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede and Manastırlı Nâ'îlî Sâlih Efendi are well-known poets of Mevlevi literature. The biographies, literary personalities and works of these poets, about whom we find scattered information in the sources, need to be discussed in detail. In order to clarify this issue, which is of great importance in terms of literary history, the Mevlevi order's own sources should be used first. The three-volume menâkıbnâme *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* of Sâkıb Mustafa Dede, the sheikh of Kütahya Mevlevihânesi, is a source we cannot ignore as it is the work of a Mevlevi who traveled to the Balkans himself. In addition, Sahih Ahmed Dede's chronological work *Mecmû'atü'l-Tevârîhi'l-Mevleviyye* will be very useful in illuminating some points that have remained in the dark. The information shared with us by the tezkires of the poets, one of the main sources of reference on the Macedonian Mevlevi poets, is very valuable. The presence of the poets we will focus on in this study in the tezkires makes us feel their influence in the literary circles of their time. In addition, it is possible to find exemplary poems of these names in the tezkires. It is seen that our poets preferred Turkish in their poems. Finally, it will be necessary to analyze the relations of the Mevlevi poets with other poets of the Ottoman period. Revealing the identities of these poets through these analyzes and determinations will show how close the Turkish and Macedonian cultures have become to each other. The fact that this rapprochement was through Mevlevism will also explain the influence of the Ottoman Empire in the field of Sufism. In this paper, the biographies, literary personalities and works of the Mevlevis who grew up in Macedonia and engaged in poetry, especially the poets mentioned

above, will be identified and analyzed. In this way, it will serve to understand the common points of Turkish-Macedonian literary relations through individuals.

Key words: Macedonia, Türk, Ottoman, Mevlevi, poem

* * *

Introduction

The influence of the Mevlevi order in the Balkans, which was born from the ideas and works of Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (d. 1273), is very valuable. In this geography, which was introduced to Islam through the Ottoman conquests, it has been observed in the historical process that the Mevlevi order created a sphere of influence for itself. We know that this influence continued for hundreds of years in many Balkan countries through Mevlevihanes. In this respect, it is clear that in today's North Macedonia, Mevlevism has found followers in many cities, especially Skopje. In particular, the fact that poetry in Mevlevism is accepted as "sünnet-i seniyye-i Mevleviyye" originating from Mevlânâ has made the relationship of Mevlevi dervishes with poetry and literature natural. Many Mevlevis, born in various cities of Macedonia but living in different cities of the Ottoman Empire, could not stay away from being involved with literature in general and poetry in particular, in accordance with the Prophet's sunnah. This literary activity had remarkable results in Ottoman literature. While some of them composed independent works, some of them left the world by leaving behind a couplet as a remembrance to their companions. The place of our poets born and grown up in Macedonia in the establishment of Mevlevism as a literary school cannot be ignored. These literary works, which they penned while keeping within the literary tradition, also served to bring Mevlevis living in distant parts of the empire together on a common ground. Perhaps due to a Sufi concern or the destructive approach of time, we do not know the names of all Mevlevi poets who grew up in Macedonia. However, in the light of the information and documents provided to us by the sources, it is possible to examine the biographies, literary aspects and works of the persons we have been able to identify. In this paper, by benefiting from both classical biographical and bibliographical sources and the literature of the Mevlevi order itself, we discuss the biographies of Mevlevi poets born and raised in North Macedonia with their literary characteristics. In this way, we have tried to prevent some repetitive mistakes by identifying and identifying poets who should not be evaluated within the accumulation of Mevlevi Literature in academic studies. It

should be taken into consideration that the paper is of a quality that will contribute to the literary history of North Macedonia.

Abdülbâkî Dede¹

Abdülbâkî Dede was born in Skopje and his date of birth is unknown. He belonged to a famous family called Balıkcızâdeler. Among his brothers were mudarris and preachers. Unlike his brothers, Abdülbâkî was inclined towards dervishism. He was very influenced by the dervishes who came to Skopje. Especially after hearing the poetry and behavior of one of these dervishes, Vecdî Dede, Abdülbâkî makes a life-changing decision and leaves Skopje. Leaving his relatives and his work behind, he went to Yenişehir-i Fenâr (Larissa). He joined the disciples accepted by Vecdî Dede, the sheikh of the Mevlevihane in this city. He completes the thousand and one day ordeal of Mevlevism in this lodge. He read Sufi classics under the supervision of Vecdî Dede. Among these are works such as *Mesnevî-i Ma'nevî* and *Mantiku't-tayr*.

Abdülbâkî Dede's sheikh Vecdî Dede, who focused on maturing himself spiritually, would pass away in 1669/1670. Before his death, Vecdî Dede announced that Abdülbâkî Dede would be the future sheikh of the Yenişehir-i Fenâr Mevlevihanesi.² Abdülbâkî Dede, who would take this good news as a maxim for himself throughout his life, left Yenişehir like many other Mevlevi dervishes and set off for Konya to retreat in the Dergâh-ı Mevlânâ. According to Sâkıb Mustafa Dede, during this journey he was even in danger of being killed by a fanatic influenced by the Kadızadelis. But the person who wanted to kill him slipped and fell on his own sword, killing himself tragically. This incident made the townspeople more respectful towards the dervishes.³ Arriving in

¹ The only source we have about Abdülbâkî Dede's life and literature is Sâkıb Mustafa Dede's menâkıbnâme of *Sefîne-i Neḫse-i Mevleviyân*. Therefore, we have prepared all the information about him by making use of the mentioned work. (Odunkıran, 2020: 1983-1987).

² The following sentence uttered by Vecdî Dede at the time of his death indicates that he saw Abdülbâkî Dede as his successor: "Dûr me-rev ki derîn huceste-makâm ser-halka-i ihvân-ı safâ-encâm bûden-i to nezdîk est." "Do not go far away! For it is near that you will be at the head of your sincere companions in this blessed station." (Odunkıran, 2020: 1984).

³ The judgment of a preacher in this town, which Abdülbâkî Dede visited, about the dervishes summarizes the Kadızadelis' view of the members of the order: "... ol kasabaya decâcile-i âhir zamandan bir müteşeyyih-i müzevvir gelip 'akâyid-i sâde-dilânı ifsâd ve fukarâ-yı tarikat-ı Muhammediyye haklarında 'ıyâzen billâhi'l-Hafız "Birinin katli yetmiş kâfir-i harbî katline berâberdir." diye iğvâ etmekle..." (Odunkıran, 2020: 1985).

Konya after a long journey, Abdülbâkî Dede continued his *Mesnevî-i Ma'nevî* lessons during his stay in the city. Having proved himself during his stay in Konya, Abdülbâkî rejected without hesitation the offers to become the head of one of the mevlevihânes where the position of *çelebilik* was vacant.

After a while, Abdülbâkî Dede went to Istanbul with a spiritual direction and joined the dervishes of Kapıkule Mevlevihânesi, the first Mevlevihâne of Dârüssaâde. Here he continued his solitary life for a long time. In his late thirties, while residing in Galata Mevlevihânesi, he was given the position of sheikh of Yenişehir Mevlevihânesi in accordance with the will of his sheikh Vecdî Dede. Accepting this sheikhship immediately, Abdülbâkî Dede traveled to Yenişehir-i Fenâr and carried out his preaching activities in the style of his murshid. The “*tecrîd ü tefrîd*” nature of his character caused him to distance himself from everything that belonged to the world. Proving to everyone that he is a good successor, Abdülbâkî Dede distributes everything he owns to his followers. He spent a significant part of his life away from formalities. Guided by this principle, which weakened his interest in the world, he did not hesitate to give “*berg-i sebz*” to his followers, except for the cardigan left to him by his sheikh, Abdülkerim Çelebi’s work titled *İnsân-ı Kâmil*, and Pîr’s *Mesnevî-i Ma'nevî*. We learn about this attitude of his from the only couplet that has been left to us by him:

“Salâ ihvâna berg-i sebzümüzdür mâ-melek amma
Geçilmez hırka-i pîrân-ıla İnsân-ı Kâmil’den” (Odunkıran, 2020: 1985).

Abdülbâkî Dede, who gathered many people around him during his sheikhship in Yenişehir Mevlevihânesi, stopped chatting with the followers in the city when he felt that his death was approaching and took only the dervishes in the dergâh into his private circle. However, after a while, he cut off his relations with them as well and entered a state of complete isolation. Sâkıb Dede explains Abdülbâkî Dede’s effort to gradually cut off his relations with people, who passed away not long afterwards, as “... murâd-ı şerîfleri cümleyi def’aten mahzun etmeden tefrîk-i tedrîcle etmek ehven olduğuna binâen temhîd-i mukaddime-i firâk olduğun ifâde...”. (Odunkıran, 2020: 1986) It is possible to say that Abdülbâkî Dede, whose exact date of death cannot be determined, died in the first half of the eighteenth century. Even in *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, where we can find the most detailed information about him, it is unknown where he was buried. However, there is no reason to think that he was buried in the hâmûşân of Yenişehir Mevlevihânesi.

Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede

Ebûbekir Dede was born in Manastır. We know that Ebubekir Dede, who had many statesmen among his ancestors, had a remarkable amount of property. Despite this, he abandoned his wealth because of his love for the Pîr and joined the Mevlevî order. A chronic drunkard in his personal life, Manastırlı Hâfız, according to Esrâr Dede, continued his drinking binges even in the Galata Mevlevihânesi.⁴ Known among the disciples for his funny and strange behaviors, this lively grandfather also used to sing poetry. However, his poems consisted of “bî-ma’nâ kalâm-ı mevzûn”. (Genç, 2000: 131-136).

What makes Hâfız Ebûbekir Dede remarkable in terms of literary history is his preference to sing poetry without meaning but with meter. Esrâr Dede, quoted by Mustafa Safâyî in his *tezkiye*⁵, tells us that Bosnalı Dervîş Habîbî, another Rumelian poet, and Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede were similar to each other in singing words with verses consisting of meaningless words. Although we do not yet have examples of this style by Manastırlı Hâfız, which Dervîş Habîbî explains by saying, “âlem-i ma’nâdan bize ancak lafz verilmiştir. Ma’nâ kaydında olman.” (Genç, 2000: 130), we do not yet have examples of this style belonging to Manastırlı Hâfız, but we can find verses from the *mecmû’a-i eş’ârs* that support this information.⁶

⁴ Esrâr Dede, in his poem for Manastırlı Hâfız, says that he drank day and night before becoming a Mevlevî and that he continued to drink after he became one. It is remarkable that he could be “*hem-dem-i peymâne vü sahbâ*” even after he became a cell-owning dede at the Galata Mevlevihânesi and that Şeyh Gâlib was present as the sheikh of the *dergâh* at the time. “Dâ’imâ bî-kayd-ı fikr-i neng ü nâm / rûz u şeb müstağrak-ı şûrb-i müdâm ... Sâkin oldı hücrede ammâ yine / Hem-dem-i peymâne vü sahbâ yine” (Genç, 2000: 134) Fatîn Efendi, too, emphasizes that he should be regarded as shabby in form, but a miracle-worker in content. (Çiftçi, 2017: 75).

⁵ For Habîbî, who is said to have died in *Nuhbetü’l-âsâr min Fevâ’idi’l-eş’âr* in “...1053 hudûdunda” (Çapan, 2005: 151), Esrâr Dede’s statement that Habîbî died in “...1050 hudûdunda...” (Genç, 2000: 130) must have been an act of absent-mindedness. Moreover, the discrepancy between the couplet in Safâyî, which is attributed to Habîbî, and the first line of the couplet that Esrâr Dede records that he borrowed from Safâyî is a continuation of this mistake. (Çapan, 2005: 151).

⁶ M. Kayahan Özgül shares with the reader in his book *Seke Seke Ben Geldim Sekmeler-i* that Habîbî from Bosnia may be our first letrist poet. We, too, see no problem in accepting Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede as the second or the follower of the first in the letrist attitude that we can accept Habîbî as the first. (Özgül, 2018: 12-13)

The only couplet that has survived from Manastırlı Ebûbekir Dede, is also the only one that sheds light on his spiritual personality.:

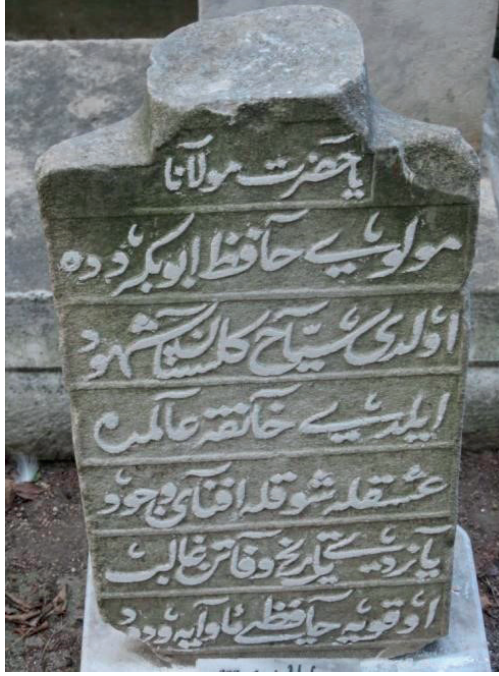
“Kendi târîh-i zehâbum söyledüm
Şaklabânî gitdi dergehden didüm” (Genç, 2000: 132).

According to Esrâr Dede, Manastırlı Hâfız, who became famous as “mülhid-i devrân” among the dervishes in the dergâh, said “I will go to our homeland” after laughing and jokingly addressing Esrâr Dede. Ebûbekir Dede, who mentions the date of his departure in the couplet above, would die six days later. The chronogram of his own death has remained an unforgettable memory among his followers. However, we cannot find a clear date of Ebûbekir Dede’s death in *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye*. Fatîn Efendi, on the other hand, cites this couplet and says that the Dede died in the middle of the year 1218 AH. (Çiftçi, 2017: 75). This inference, which corresponds to 1803/1804 AD, is completely wrong. For even Esrâr Dede, who introduced us to Manastırlı Hâfız, died in 1797 AD. With this attention, if we exclude the word “said” in the second line of the couplet written by Ebûbekir Dede, we can reach a date of 1210 AH. In order to confirm this conclusion and eliminate this anachronism stemming from Fatîn Efendi⁷, looking at Ebûbekir Dede’s tombstone will once again show us his chronogram of his own death.

Although Esrâr Dede does not say where Ebûbekir Dede was buried, the first place to look for the tomb of a dede who died while having a cell in the Galata Mevlevihânesi is the dergâh’s hâmuşân. We share below the image of the tombstone of Manastırlı Ebûbekir Dede in hâmuşân, which appears to be said by Şeyh Gâlib.⁸

⁷ This anachronism will also infect contemporary works of scholarship. As an example of the errors that this inattention can lead to, see also: (Bülbül, 2020) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hafiz-ebubekiraccess> date: 02.11.2023. In addition, in the master’s thesis prepared by Dzuneis Nureski titled “According to the Tezkires, Divan Poets from the Cities of Today’s Macedonia”, it will be seen that the date given in *Hâtîmetü’l-eş’âr* is accepted as correct and the error is repeated. (Nureski, 2006: 120)

⁸ The photograph was taken from the master’s thesis titled “Galata Mevlevihanesi Mezartaşları (Katalog-Değerlendirme)”. (Küçükkaya, 2019: 276).

Yâ Hazret-i Mevlânâ

Mevlevî Hâfız Ebûbekr Dede / Oldu seyyâh-ı gülîstân-ı şuhûd

Eyledi hânkah-ı ‘âlemde / ‘Aşk-ile şevk-ile ifnâ-yı vücûd

Yazdı târîh-i vefâtın Gâlib / Okuya Hâfız’ı me’vâya Vedûd⁹

Based on the last line, we can definitively correct this mistake regarding the date of Ebûbekir Dede’s death, which we understand to be 1210 AH / 1795-96 AD, as indicated by the gematria. It is not known whether Manastırlı Hâfız Ebûbekir Efendi had enough poetry to fill a small divan. Probably because of his rind-like character, he considered himself free from the necessity of collecting his poems. It is certain that we will encounter a style in our poet’s poems that will show his indifference towards the world.

⁹ It is also possible to find this history kîta in the divan of Şeyh Gâlib. For the verse given under the title of “Tarîkat-ı ‘aliyye-i Mevleviyye’den Manastırlı Hâfız’ın intikâli târîhidir”, see: (Okçu, 2011: 224).

Tâlibî Hasan Dede

Hasan Dede was born in Ishtip. Although his father was a kadı, he was not interested in the position of kadı and preferred to be a disciple of Vecdî Dede. Hasan Dede, who stayed with his sheikh for a few years and completed his ordeal, became the head of Yenişehir-i Fenâr Mevlevihânesi when his sheikh died.¹⁰ Because some of his enemies in this city complained about him, he leaves his position as a sheikh. He turned to his father's profession, the kadı. He stands out among his contemporaries as a follower of Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi. Hasan Dede, who was very successful thanks to his profession and lived a wealthy life, "sâbika-i 'ahd-ı ezeli tahrîk-i silsile-i incizâb" and repented again to Şeyh Ahmed Gavsî and joined the dervishes. Hasan Dede distributes all his wealth to the dervishes when he re-joined the sect. He was appointed as sheikh of Thessaloniki Mevlevihânesi by Bostân-i Sâni, the central sheikh of his time. (Odunkıran, 2020: 1997). He narrated an incident that happened to him after he received this assignment in the section of his work entitled *Yetîmü 'ş-şürûh* in which he explained the reason for writing it.

Tâlibî Hasan Dede was appointed as sheikh of the Thessaloniki Mevlevihânesi by II. Bostan Çelebi in April 1102 AH / April 1691 AD. Hasan Dede arrived in the city in July of the same year and witnessed that the Mevlevihâne was in ruins. He obtained Ismail Ankaravî's commentary on the *Masnavi*, *Mecmû'atu'l-Letâyif* and *Matmûretü'l-Ma'ârif*, in a locked chest from the family of the sheikh who was his predecessor. When the chest is opened, he realizes that the third volume of the six-volume commentary is missing.¹¹ Unable to obtain this incomplete third volume, Tâlibî decided to comment on it on his own. He also made extensive use of Ismail Ankaravî's *Câmi'u'l-Âyât* and began to comment on it on Wednesday, the seventh of Dhu'l-Hijjah in the year 1103 AH, that is, on Wednesday, the twentieth of August in the year 1692 AD. (Atabek, 2019: 49-53) The last parts of the work, which we understand

¹⁰ The sources do not clearly mention in which Mevlevihane Tâlibî Hasan Dede first became a head. However, if we remember that, according to Sâkib Dede, Vecdî Mustafa Dede died and was buried in Yenişehir-i Fenâr, we can say that Hasan Dede, who is said to have taken the position of sheikh as the successor of his sheikh, took his first position in Yenişehir. On the death of Vecdî Dede, see: (Odunkıran, 2020: 1662).

¹¹ Ismail Ankaravî's commentary is actually seven volumes. The fact that Tâlibî Hasan Dede, who included the seventh volume in his commentary, which caused serious debates in his time, mentioned his work as six volumes can be taken as a sign of his attitude towards this issue. For more information on the issue of the seventh volume, see: (Çelik, 2002: 85-98).

to be the author's copy, were completed by someone else. In fact, both Sâkîb Dede and Esrâr Dede clearly state that he could not complete his work. Although Sâkîb Dede states that "...şerh-i mu'dilât-ı Hazret-i Mesnevî'ye şürû' edip lâkin tekmîli müyesser olmamışdır" (Odunkıran, 2020: 1997), he does not explain what was the reason for its incompleteness. However, the second author, whose name we do not know, states that the work was completed on the 24th day of the month of Rabi' al-awwal in 1106 AH / 12th day of November 1694 AD. (Atabek, 2019: 1135).

In our opinion, the only reason why Tâlibî Hasan Dede could not complete the commentary is that he was transferred to Cairo Mevlevihânesi as a sheikh, as mentioned in the sources. If he had wanted to take his commentary with him and finish it in Egypt, the reason and wisdom of the work would have disappeared. Because his aim was to complete the incomplete commentary of *Mesnevî-i Ma'nevî* in the dergâh. It is possible that he transferred the completion of the commentary, which he had started on his way to his new position, to one of the members of the dergâh. Or it may have been completed without any guidance by someone who came into possession of the work.

The ending date of the work also tells us when Tâlibî Hasan Dede began his career as the sheikh in Cairo. In 1695, Hasan Dede, who we think was in Cairo, managed to influence his community in a short period of time and became influential.¹² Tâlibî, who we know was especially popular among the soldiers, left Egypt without permission from the sheikh in order not to be victim or killed in the civil war referred to in the histories as the Halil Paşa Vakası (Khalil Pasha Incident)¹³, which is an attitude that does not comply with the etiquette of the sect.¹⁴ Despite this, he was given the position of sheikh of Siroz Mevlevihânesi, taking into account his history in the sect. All sources agree

¹² The lines of the author of *Sefîne* about Hasan Dede's spiritual influence in Cairo are remarkable: "Ve nevbet-i meşihat-i Mısıriyyelerinde olan ikbâl-i kulûb kendilerin şeyhü'l-meşâyih-i Kâhire olmak mertebesine ve cümleye tefevvuklarına bâ'is-i terakkî olup ekser-i rû' esâyı cünûd-ı Mısıriye 'arakiyye-keş-i mahabbetleri olmağla..." (Odunkıran, 2020: 1997-1998).

¹³ It is possible to read the details of the civil war during the governorship of the Egyptian governor Halil Paşa, also known as Köse/Küse Halil Paşa in histories, in Râşid Mehmed Efendi's *Târih-i Râşid*. It is unthinkable that this civil war among the military class would not affect a person like Tâlibî Hasan Dede, who was loved and respected by the military. For detailed information on this subject, see: (Özcan and oth., 2013: 867-870).

¹⁴ Sâkîb Dede criticized Tâlibî for thinking of himself by avoiding duty: "Makarr-ı hilâfet-i merkûmeye nüzûl ve mesned-i meşihate cülûsları müddeti eyyâm-ı erba'ini tecâvüz etmeyip şitâbân-ı dâru'l-bekâ olmaları cür'et-künân-ı terk-i hıdemât-ı 'aliyye-i bikâ'-ı evliyâ-yı kirâma sebeb-i i'tibâr olmuştur." (Odunkıran, 2020: 1998).

that he died while performing his duty here.¹⁵ As far as we can determine, according to Esrâr Dede and other sources cited by him, Tâlibî Hasan Dede died in 1130 AH / 1717-1718 AD. However, Sâkıb Dede states that Tâlibî, who was appointed to the Siroz Mevlevihânesi upon the recommendation of Seyyid Muhammed Ârif Efendi, the head of the mevlevihâne, died before his forty days in his new duty were up.¹⁶ In this case, we will have to assume that Tâlibî Hasan Dede waited for approximately five years after escaping from Egypt due to the Halil Paşa incident that took place in 1124 AH / 1712-1713 AD without taking any position of duty. Hasan Dede, who was approximately one hundred years old at the time of his death, was buried in the cemetery of Siroz Mevlevihânesi. (Genç, 2000: 322; Odunkıran, 2020: 1998).

Tâlibî, who continued his literary personality under the guidance of his sheikh Vecdî Dede, has poems written in classical style in addition to his *Mesnevi* translation entitled *Yetîmü'ş-Şürûh*. We do not yet have any poems other than the ghazal in Esrâr Dede's tezkire. We share the ghazal below to give an idea of his poetic talent (Genç, 2000: 323):

“Nûr-ı dîdem çeşm-i pür-hûnum ki câyundur senün/Ferşi olmuş la‘lden sırça
sarâyundur senün
Tûtiyâyı zerrece hîç gözûme göstermeyen / Kuhl-i erbâb-ı basîret hâk-pâyun-
dur senün
Berk sanma şu‘le-i âh-ı derûnumdur dilâ / Ra‘d zann itme sadâ-yı hây u
hâyundur senün
Kaşların zîr-i cebînünde kamer altında râ / Didüm ol dilber didi bu hüsn-i
râyundur senün
Şâh-ı gamsın leşker-i hicrân ile ceng itmege / **Tâlibî** âhunla kaddün ok u
yayundur senün”¹⁷

¹⁵ Sâkıb Mustafa Dede, who also traveled in those regions, was the first to provide information on this subject. (Odunkıran, 2020: 1998; Genç, 2000: 322; Kurnaz and oth., 2001: 580; Erdem, 2013: 133).

¹⁶ What Sâkıb Dede says about the heritage of Tâlibî, who died before his forty days as sheikh, expresses a great sense of nostalgia: “Ve hızzâne-i iddihârlarında bulunan kütüb ü nukûd u eşyâ bi‘l-cümle târâc-ı ecânib olup fukarâ-yı dergehe şâyeste-i tahrîr sehmü’l-vasıyye dahi isâbet etmemiştir.” (Odunkıran, 2020: 1998).

¹⁷ Ali Enver recorded his admiration for Tâlibî's poetry on the occasion of this ghazal as follows: “Bu gazelin matla‘ı ile dördüncü beytindeki sanâyi‘-i rakîka insânî hayrân edecek bir derecede latîfdır. Nûr ol ey pîr-i civân-gayret.” (Erdem, 2013: 134).

Vecdî Dede

Vecdî Mustafa Dede was born in Debre in 1028 AH / 1618-1619 AD. His father's name was Ibrahim Aga.¹⁸ (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 294) When Mustafa Dede, who came from a wealthy family, heard about the fame of Tevekkülî Ahmed Dede, a serious affection and interest arose in his heart for him. When he was undecided whether or not to follow Ahmed Dede, he went to sleep in istiharah and dreamed that while traveling with Tevekkülî Ahmed Dede to visit the grave of Hz. Pîr, he was given the good news of the sheikhship of Yenişehir-i Fenâr Mevlevihânesi, of which he would be the sheikh in the future.¹⁹ Upon this dream, he traveled to Sarajevo in 1052 AH / 1642-1643 AH, when he was approximately 23 years old, and became a follower of Tevekkülî Ahmed Dede. (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 307) Mustafa Dede, who had an enthusiastic nature, was given the pseudonym "Vecdî" by his sheikh.²⁰

According to Sahîh Ahmed Dede, Vecdî Dede had been the sheikh of the Fener Yenişehir Mevlevihânesi for several years when the dates show the year 1074 AH / 1663-1664 AH. (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 312) Esrar Dede records that he founded the mentioned mevlevihâne.²¹ (Genç, 2000: 517). Sâkıb Dede recorded some of the

¹⁸ Ali Nutkî Dede reports in his *Defter-i Dervîşân* that Vecdî Mustafa Dede recorded the year 1028 AH as the date of his birth on the back of a *Mesnevî-i Şerîf* that belonged to him. See: (Kaya and oth., 2011: 47).

¹⁹ Sâkıb Mustafa Dede included this dream in his work in detail: "...Hazret-i Tevekkülî Dede gürûh-ı enbûh-ı pür-şükûh-ı ihvân u hullân-ı Mevlevî ile sa'âdet-hânelerine nüzûl buyurup ba'de tenâvülî'n-nüzl yine nehzat u mübâderet-i cânib-i maksûd buyurmaları ile semt-i maksad su'âline "Be-ziyâret-i dergâh-ı Hudâvendigârî mî-revîm" 'unvânıyla cevâb-dih oldukda tâlib-i merkûma dahi hâhiş-i ziyâret-i mezkûre ve hem-râhî-i 'azîz-i mezbûr galebe-fermâ olmağla ol dahi etbâ' u eşyâ'ıyla kâfile-i züvvâra mülhak olup esnâ-yı râhda Yenişehir-nâm sevâda nâzil olduklarında hâlâ makarr-ı fukarâ-yı Mevleviyye olan mehbit-i envâra nüzûl buyurmaları hengâmında muhlis-i merkûma ol menzil-i behîşt-nişân fevka'l-gâye neşât-efzâ olmağla rağbet-i zâ'ide cilve-ger-i sâha-i derûnu olduğu 'azîz-i ilhâm-semîre "aks-endâz oldukda "în menzil-i neşât-bahş serây-ı to hâhed bûd" nefes-i hayâliyeleriyle müstebşir olup..." (Odunkıran, 2020: 1650-1651).

²⁰ When Vecdî Mustafa Dede performed semâ by his own choice in opposition to the others in the order, Tevekkülî Dede excused his action by attributing it to his natural enthusiasm. Bkz. (Odunkıran, 2020: 1651).

²¹ The issue of who founded the Yenişehir-i Fenâr Mevlevihânesi is not fully clarified. Although Ali Nutkî Dede states in his *Defter-i Dervîşân* that the Mevlevihâne was built on the estate of Vecdî Dede, quoting Sâkıb Dede, we could not find such information in *Sefîne*. See: (Kaya and oth., 2011: 47). For a detailed study on this issue, see: (Demirci and oth., 2012:

situations that occurred during his sheikhship in this Mevlevihâne in his work named *Sefîne*. (Odunkıran, 2020: 1654-1662). He was the head of Yenişehir-i Fenâr Mevlevihâne and died in 1080 AH / 1669-1670 AD at the age of 52. (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 314).

Sâkıb Mustafa Dede wrote the following lines about the death of Vecdî Mustafa Dede, who was highly beloved by the people of the city during his 10-year sheikhship:

“... cümle husûs-ı hasret ü iştiyâklarında “Lâ-yûcedu mislü Vecdî” fıkra-i nefsü’l-emrîsiyle yek-zebân-ı efsûs ve dem-be-dem teceddüd-i hüzn-i firâkı ahâlî-i Şehr-i Cedîd’e sebeb-i mâtem-i medîd olmuştur.” (Odunkıran, 2020: 1662)

Vecdî Mustafa Dede, who is understood to have been buried in the hâmuşân of the Mevlevihâne²², is known not only as an influential sheikh but also as an important poet of his time. Sâkıb Dede, after emphasizing Vecdî’s skill in poetry, says that he had a complete divan.²³ (Odunkıran, 2020: 1651) However, we do not have this divan in our day. Abdülbâkî Dede and Tâlibî Hasan Dede, disciples of Vecdî Dede, were certainly influenced by their sheikh in shaping their literary personalities. In addition to this, Esrâr Dede in his tezkire states, “Meşâhîr-i sûfiyyeden Akovalı Hâtem Efendi mensûbân-ı dergâh ve mukallidân-ı tavr-ı bâ-intibâhlarındandır.” (Genç, 2000: 517) and Akovalızâde Ahmet Hâtem Efendi as belonging to Vecdî Dede. However, there is a considerable time difference between the sufi poet Akovalızâde, who we know died in 1755 AD, and Vecdî Dede, who died in 1669-1670 AD. It is personally and temporally impossible for Akovalızâde, who was famous for his academic and sûfi identity in Yenişehir, to have been initiated into Vecdî. Akovalızâde was probably not even born when Vecdî Dede died. Moreover, we could not find any explicit information

1-6). As an important caution, among the information given by Sahîh Ahmed Dede about the events that took place in 1080 AH, the phrase “... Rumelinde Fenâr Yenişehir’inde zatına müceddeden binâ olan mevlevihânede...” which he quoted while recording the death of Vecdî Dede, seems to serve for a better understanding of the issue. Apparently, there was a Mevlevihâne in Yenişehir-i Fenâr before Vecdî Mustafa Dede’s sheikhship. However, the dergâh must have been rebuilt for him. This suggests that the dergâh was built for Vecdî Dede from the beginning. If the dergâh had been built after Vecdî Dede came to the city, he would have been mentioned in the sources as the first sheikh of the dargah. See: (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 314). For Abdülbâkî Gölpinarlı’s different but – in our opinion – controversial proposal on this issue, see: (Gölpinarlı, 2006: 230).

²² Sahîh Ahmed Dede, in a way that leaves no room for dispute, states “...mevlevihânede şeyh iken 52 yaşında vefât eyledi. Onda defn olundu. Merkadı ondadır.” and clearly expresses the location of Vecdî Dede’s grave. (Sahîh Ahmed Dede, 2003: 314)

²³ Even Esrâr Dede repeats this information in his tezkire. Bkz. (Genç, 2000: 517)

or verse about Vecdî Dede or Mevlevism in general in Akovalızâde's divan.²⁴ As far as we can see, Esrâr Dede evaluated a sufi known in Yenişehir-i Fenâr in the same period based on their association in terms of location.

Esrâr Dede and Ali Enver (Erdem, 2013: 214), following him, included only three couplets of the named ghazal "Konya'nun" in their works, which shows that Vecdî Mustafa Dede was in Konya for a period of time to visit the dergâh of the Hz. Pîr. For its value, we quote the ghazal below as it is:

"Cân-bahş-ı nefh-i 'Îsî rûzgârı Konyanın / Cennet-âbâd oldu ey dil her kenârı
Konyanın
Tûtiyâ-yı cân u dildür hâk-i râh-ı 'âşıkân / Hazret-i Sultânumuzdur şehryârı
Konyanın
Bâğ-ı cennetden nişân virür disem lâıyk olur/Âb-ı Kevser-veş bütün çıkar
suları Konyanın
Nev-bahâr irdükçe olur ziyet-i bâğ-ı İrem / Her nihâl üstinde gûyâ berg-bârı
Konyanın
Vakt-i azhâ pîr ü dil-berler olup serv-i revân / Salınurlar **Vecdî** ile gül-'izârı
Konyanın" (Genç, 2000: 517-518)

In Seyrek-zâde Mehmed Âsım's *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'ârı*, there is a couplet by Vecdî Dede:

"Seyr itdüm esb-i fikret ile dehr-i pür gamı / Gördüm hezâr-ı sûret ile deyr-i
a'zamı" (Coşkun, 2019: 135)

As an interesting anecdote, we would like to mention the narration of Sâkıb Dede. According to the narration, the poet Serezli Sâfî²⁵, one of Vecdî Dede's disciples, saw his sheikh in a dream one day after the sheikh's death. On this occasion, when he asked about the cause of his sheikh's death, Vecdî Mustafa Dede suddenly recited the following Persian couplet as a poet.

"Cân-ber-leb çeşm ü gûş-ı da'vetî bûdest bes / Pes be-coz "İrci" çı hâcet
Vecdî-i müştâk-râ"²⁶ (Odunkıran, 2020: 1662)

²⁴ For the text of Akovalızâde Hâtem Efendi's divan and a detailed analysis, see: (Varışoğlu, 1997).

²⁵ For the life story of Derviş Sâfî, see:(Genç, 2000: 312-314)

²⁶ It is also possible to revise the first line of the couplet as "Cân-ber-leb çeşm ü gûşem da'vetî bûdest u bes". However, since there would be no difference in meaning, we give this suggestion in a footnote.

(What else but the command “Turn” is needed for this desirous Vecdî when my life is in my mouth, and the eye and ear are waiting for an invitation?)

Vecdî Mustafa Dede, who was not forgotten among his disciples even after his death, was clearly one of the most important sheikhs of his time. He managed to remain in the memories of Rumelian Mevlevîs for many years with both his literary and spiritual personality.

Nâ'ilî Sâlih Efendi

Nâ'ilî Sâlih Efendi's father was Kazzaz Şehâbüddîn Aga. Sâlih Efendi was born in 1239 AH / 1823-1824 AD in Bitola. He learned writing from the calligrapher Arnavut Ali Ulvi Efendi²⁷. He memorized the *Quran* and became a hafız. After having sufficiently studied the Arabic sciences called “Ulûm-ı ‘âliye”, he came to Istanbul in 1843 for his education. He continued his education in Nûrîosmânî and Şehid Mehmed Paşa madrasas respectively. During his years in Istanbul, he earned his living by writing *Quran* and *Şifâ-yı Şerîf* for those who asked for them or by teaching the children of important families. (İnal, 2000: 1478)

His life in Istanbul gave him access to literary society. In particular, he became a regular member of a literary society known as Encümen-i Şu‘arâ. He had to leave this society due to some personal matters.²⁸ After leaving Istanbul, he went to Cairo to teach one of the Egyptian aristocrats. He died there in 1293 AH / 1876-1877 AD. (Saraç, 2016: 894)

Nâ'ilî Sâlih Efendi is known as Nâ'ilî-i Cedîd to distinguish him from Nâ'ilî-i Kadîm. He was both a good calligrapher and a poet. İbnülemin states that he saw a *Mushaf-ı Şerîf* by his writing and liked it very much.²⁹ Calligrapher Habib Efendi also stated that he had seen about thirty *Quran* by his writing. During the years he lived in

²⁷ Habib Efendi says the following about Arnavut Ali Ulvi Efendi in his work entitled *Hat ve Hattâtân*: “Arnavutlu ve Çemberlitaş'ta Sultan Mecid Vâlide Sultan Mektebi'nin yazı hocasıdır. Tâlik dahi yazar idi. Tâlik hattıyla murakkaâtı ve kıtaâtı çok görülmüştür. (1270)te vefat edip Üsküdar'da medfûndur.” (Habib Efendi, 1306: 169) In the same work, Nâ'ilî is listed as Ali Ulvi's student. Habib Efendi says that he has seen about thirty *Mushaf-ı Şerîf* written by Nâ'ilî. Habib Efendi also touches upon the nationality of our calligrapher poet by saying that Nâ'ilî's being from Manastir was the reason for his Albanian fame., see: (Habib Efendi, 1306: 176)

²⁸ For detailed information on Nâ'ilî's friends in the committee and his relationship with them, see: (Özgül, 1988: 71-74)

²⁹ İbnülemin states that he owns two of Nâ'ilî's sülûs panels, one of which bears the inscription “sevvedehu Sâlih el-Nâ'ilî el-ma'rûf bi-Hâfızı'l-Kur'ân”, see: (İnal, 2000: 1481)

Istanbul, he lectured Persian to Hüseyn Kâzım Kadrî Bey's father Kadrî Bey at their house in Haydarpaşa. At a time when he left his divan in this house, a fire broke out in that area and his divan burned down. However, İbnülemin managed to collect some of his poems.³⁰ (İnal, 2000: 1480) Nâ'îlî (Saraç, 2016: 894), who was a rind-like and a poet of wisdom, is known for his satirical identity. His reckless style in his poems, his rambling language and his style that does not hesitate even to insult at times draw attention. He wrote "nazire"s to poets who were his contemporaries. He is proud of both his calligraphy and his poetry:

"Hattımın hüsnüne bak, şiirimin ârâyişine / Kangı âşıkda beyim böyle hüneler bulunur"³¹

The only work that remains to us from his life in Egypt is his poetic commentary on *Pend-i Attâr*. This work, which he called *Kenz-i Nasâyihi*, is based on the principle of commenting each couplet of the pendnâme with five couplets.³² The commentary was completed in 1875 but could only be printed in 1877 at the Bulak Printing House. The poetic introduction of Hüseyn Azmi Dede, the sheikh of the Cairo Mevlevihânesi, in the introduction of the work is important.³³ The commentary is written in a form that suits the flowing style of the pendname. As an example, we give below his five couplet commentary on the first couplet of the pendname:

"Hamd-ı bî-had ân Hudâ-yı pâk-râ / Ân ki î mân dâd müştî hâk-râ
 Evvel âhir 'âlemin hamdi tamâm / Zâtına mahsûsdur Hakk'ın müdâm
 Öyle kudret sâhibidir ol Hudâ / Bir avuç toprağa î mân virdi tâ
 Çün irâde itdi halk-ı 'âleme / Virdi sûret suretinden âdeme
 Tıynden halk itdi cism-i âdemi / Eyledi rûşen anınla 'âlemi
 Oldu çün feyz-i ezel sûret-pezi / Nûr-ı î mân âdemi kıldı münîr"
 (Miyasoğlu, 2011: 105-106)

³⁰ Nâ'îlî's poems have come to light with recent studies. There are poems of the poet in different numbers in manuscripts numbered Millet Library AEMNZ 417, IU Rare Works Library TY 9851 and Ibn TY 2801. For Nâ'îlî-i Cedîd Divançe, see: (Yerli, 2021)

³¹ Based on this couplet, İbnülemin says that he found his calligraphy better than his poetry. (İnal, 2000: 1481)

³² There are two master's theses on *Kenz-i Nasâyihi*. See: (Balçı, 2011; Miyasoğlu, 2011)

³³ For an overview of *Kenz-i Nasâyihi*, see: (Odunkıran, 2011)

Sources state that Nâ'îlî was a Mevlevi. (Saraç, 2016: 894) As a matter of fact, his sheikh was Yenişehir-i Fenerli Hasan Nazîf Dede³⁴ (İnal, 1955: 225). The following couplet confirms Nâ'îlî's loyalty to the Hz. Pîr:

“Bende-yî Monlâ-yı Rûma Nâ'îlî besdir bu şân / Tâcî n'eyler tâ ki ber-serdir
kûlâh-ı Mevlevî” (Yerli, 2021: 147)

Nâ'îlî's years in Egypt must have been spent in Mevlevi quarters. As a matter of fact, the “takrîz-gûne târîh-i nefîs” (Miyasoğlu, 2011: 105) of Hüseyin Azmi Dede, the head of Cairo Mevlevihânesi mentioned above, points to this. Although it is not known where he was buried after his death, his grave should be in the hâmuşân of Cairo Mevlevihânesi.

On two Macedonian Mevlevi poets who are misjudged although they are not among the Macedonian Mevlevi poets

On the occasion of the subject of our paper, it became necessary to look at the biographical and bibliographical sources within the Ottoman literature and the academic studies based on these sources. In this process, we came across two poets who were presented in both classical and academic sources as being from Skopje on the one hand and Mevlevi on the other. As we read the biographies of these poets, some points attracted our attention. As a result of this attention, we determined that our two poets with the names Hemdemî and Fennî were born in Skopje, but they were not Mevlevi. We could not come across the affiliation of these two poets to any order, which we discuss in detail in the following pages. We have explained and revealed the mistakes made about the biographies of these two poets, who do not yet have divans or other individual works, and their reasons as much as we can. Since Hemdemî lived in the sixteenth century and Fennî in the seventeenth century, the order of analysis is chronologically correct. We believe that our findings will prevent the repetition of the same mistakes in future studies.

³⁴ Hasan Nazîf Dede was the sheikh of Beşiktaş Mevlevihânesi. His son Hüseyin Fahreddin Dede was the sheikh of Bahariye Mevlevihânesi. For the works of Nazîf Dede, see: (Karakuş, 2013). For the Ramazaniyye written by Nâ'îlî to his sheikh Nazîf Dede, see: (Yerli, 2021: 155-158).

Who is Hemdemî Dede / Hemdemî Çelebi?

Hemdemî is the first of our poets whose biographies are thought to have been mistaken as a result of an oversight. In this regard, Esrâr Dede, in the article on Hemdemî Dede in his *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevleviyye*, states the following:

“Âdem Dede kuddise sırruhu cenâb-ı hilâfet-me’âblarına intisâbla tahsîl-i nâm ü şân iden dervîşân-ı bî-nişândur³⁵. Selîs eş‘ârı ve mu‘teber güftârı vardır. Bin toksan târihinde vefât idüp Galata hâmûşânında beyne’l-fukarâ medfûndur. Bu beyt âsârındandır. Bî-kayd olan bu dâr-ı cihânda gedâ gerek / Bî-minnet olmak isteyen ehl-i ‘abâ gerek”(Genç, 2000: 522-523)

Hemdemî Dede, whom Esrâr Dede says died in 1090 AH / 1679-1680 AD, appears to be a Mevlevî poet of the second half of the seventeenth century. M. Nail Tuman, who wrote the article on Hemdemî in his *Tuhfe-i Nâ‘ilî*, cites the *Sicill-i Osmânî*, Ali Enver’s *Semâ‘-hâne-i Edeb* as sources in addition to Âşık Çelebi and Hasan Çelebi in the biography of “Hemdemî Çelebi” and summarizes the biography of the poet as follows:

“Hemdemî Çelebi, Üsküplü, İshak Çelebi’nin lazâzâdesidir, mukâta‘ât kâtibi. Vefâtı h. 1090 / m. 1679. Vodine’de medfûndur.
Her kimin yokdur yanında bir musâhib hemdemi / Hem günü zâyî‘ geçer hem rûzigârı hem demi
Bî-kayd olam diyen bu cihânda gedâ gerek / Bî-minnet olmak isteyen ehl-i ‘abâ gerek
Hemdemî dedim kapına geldi yaşı hem-demi / Hande-i düzdîde edip dedi dilber hem demi” (Kurnaz, 2001: 1207)

The two quotations we have shared above have also been the source of academic studies conducted today from time to time. In this regard, in the master’s thesis titled *Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şairleri* prepared by Dzuneis Nureski, Hemdemî is also included among the poets from Skopje. The fact that he was a Mevlevî is even shown in a table shared at the end of the study. Nureski states in a footnote that according to *Tuhfe-i Nâ‘ilî*, Hemdemî was buried in Vodine, and according to Esrâr Dede, he was buried in Galata Mevlevihânesi hâmûşân. (Nureski,

³⁵ In fact, this expression should have been written either as “dervîşân-ı bî-nişândandır” or “dervîş-i bî-nişândır”.

2006: 56) In addition, Zeynep Dinçer Berdibek, who wrote the article “Hemdemî, Hemdemî Çelebi” in *TEİS*, creates a more brief and similar biography by utilizing almost the same sources as Nureski.³⁶

As far as we can identify, the first reference that mentions Hemdemî is *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*. When Âşık Çelebi mentions Hemdemî, we understand that he was known as the “lalazâde” of İshak Çelebi and that he was still alive.³⁷ In the second source, Hasan Çelebi, Hemdemî is again introduced as “bende ve bende zâde” (Kutluk, 1989: 1067) of İshak Çelebi and is shown as dead.³⁸ *Sicill-i Osmânî*, one of the sources of *Tuhfe-i Nâ’ili*, records his death in the middle of the period of Murat III (d. 1595).³⁹

Both Âşık Çelebi and Hasan Çelebi identify Hemdemî as a relative and contemporary of İshak Çelebi. İshak Çelebi’s death is dated 1537 AD. (Savaş, 2000: 528) This agrees with the approximate date of death given by the owner of the *Sicill-i Osmânî*. However, Esrâr Dede dates the death of Hemdemî Dede, one of Âdem Dede’s disciples, in 1090 AH / 1679-1680 AD. Consequently, Ali Enver follows him. (Erdem, 2013: 217) The couplet that Esrâr Dede, who has so far mentioned a different Hemdemî than Âşık and Hasan Çelebi, cites as belonging to Hemdemî Dede-with a slightly different first line- is also found in Hasan Çelebi’s article on Hemdemî:

“Bî-kayd olam diyen bu cihânda gedâ gerek
Bî-minnet olmak isteyen ehl-i ‘abâ gerek”⁴⁰ (Kutluk, 1989: 1068)

This common couplet in Hasan Çelebi and Esrâr Dede caused the whole issue to become a deadlock. Because in the light of the above data, we understand that a chain of errors was formed when Ali Enver repeated a mistake made by Esrâr Dede and M. Nâil Tuman brought two different Hemdemîs together in his own work based on the couplet we have given above. In later academic studies, this confusion was repeated as it was without taking into account.

³⁶ For the article Hemdemî, see: (Berdibek, 2014) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hemdemî-hemdemî-celebi> erişim tarihi: 01.11.2023.

³⁷ “Hâlâ Vedâne nâm kasâbada mütemekkin ve cüz’î kesb ü çiftlik ile kanâ‘at idüp mütevattın olmışdır.” See: (Kılıç, 2010: 543)

³⁸ “... ol mahalde tarh-ı binâ-i mesâkin itmiş-iken bu dâr-ı fenâdan hareket ile sarây-ı bekâda sâkin oldu.”. See: (Kutluk, 1989: 1068)

³⁹ “Evâsıt-ı asr-ı Sultân Murâd Han-ı Sâlis’te fevt oldu.” See: (Mehmed Süreyyâ, 1998: 232.)

⁴⁰ This couplet is not mentioned in Âşık Çelebi. See: (Kılıç, 2010: 543).

To summarize in order to clarify the matter, Esrâr Dede probably confused Hemdemî Dede, a resident of Galata Mevlevihânesi, with Usküplü Hemdemî. Therefore, he used a couplet in Hasan Çelebi for the article Hemdemî Dede. M. Nail Tuman also used the date of death of Hemdemî, who was “lalazâde” of İshak Çelebi, as the date of death of another Hemdemî, who was a disciple of Âdem Dede, by Esrâr Dede, who used the same couplet as Hasan Çelebi. Thus, two different Hemdemîs, one of whom grew up in the late 16th and the other in the late 17th century, have passed into the literature as “one” person.

Finally, Hemdemî, “lalazâde” of İshak Çelebi mentioned by Âşık Çelebi and Hasan Çelebi, is from Skopje, but he is not a Mevlevi. Esrâr Dede’s Hemdemî, on the other hand, is not clear from which town, but he is a Mevlevi. Such confusion can be found both in classical sources and in academic studies. In our opinion, this is the solution of the issue.

Who is Dervîş Fennî-i Sükûtî?

In the “fî harfî’l-fâ” section of Esrâr Dede’s tezkire, we find the translation of a poet named Dervîş Fennî-i Sükûtî. Esrâr Dede’s biography of Dervîş Fennî is given below:

“Nâm-ı nâmîleri Yûsuf’dur. Nuhbetü’l-âsâr’da Belîğ îrâd idüp Sükûtî Dervîş Yûsuf-ı Mevlevî diyü işâret ve zâd u bûdını tafsîle cesâret itmemiş, bu beyti tahrîr ider.

Sadâ-yı ra’d sanma yâd idüp zulm-i şehîdânı

Dögüp gögsin dem-â-dem nâle-i şeb-gîr ider gerdûn

Bin yetmiş yedi târîhinde intikâl-i mısır-ı bekâ ve terk-i memleket-i fenâ buyur-mışlardur.” (Genç, 2000: 428-429)

Ali Enver, who edited and published Esrâr Dede’s work in a brief form, repeats the information given above, but states that he cannot understand where Esrâr Dede found the date of Dervîş Fennî’s death. (Erdem, 2013: 173) M. Nâil Tuman, on the other hand, while composing the article on Fennî in his work, in addition to Esrâr Dede and Ali Enver, he also analyzed Şeyhî Mehmed Efendi’s *Vekâyi’u’l-Fuzalâ*, Safâyî’s *Nuhbetü’l-âsâr*, Seyrek-zâde Mehmed Âsım’s *Zeyl-i Zübdetü’l-eş’âr* and İsmail Belîğ’s *Nuhbetü’l-âsâr li-Zeyl-i Zübdetü’l-eş’âr* as sources. He writes the following lines with the help of these sources:

“Yûsuf-ı Fennî Sûkûtî Efendi, Üskübî, Mevlevî, Mekke Kadısı, vefâtı cemâzi-ye’l-âhir 1077 m. 1666, Edirnekapısı hâricinde medfûndur.
Sadâ-yı ra’d sanma yâd idüp zulm-i şehîdânı
Dögüp gögsin dem-â-dem nâle-i şeb-gîr ider gerdûn” (Kurnaz, 2001: 786)

When we look at Belîğ’s *Nuhbetü’l-âsâr*, which Esrâr Dede criticizes as “zâd u bûdını tafsîle cesâret itmemiş” and cites as a source for Dervîş Fennî, we encounter the following lines:

“Üskübî Yûsuf Efendi. Bin yetmiş yedi senesinde fevt oldu.
Sadâ-yı ra’d sanma yâd idüp zulm-i şehîdânı
Dögüp gögsin dem-â-dem nâle-i şeb-gîr ider gerdûn” (Abdülkadiroğlu, 1999: 327)

As can be seen, Belîğ does not use the expression “Sûkûtî Dervîş Yûsuf-ı Mevlevî” in his work as Esrâr Dede claims. Probably the word that should have been “Üskübî” was spelled as “Sûkûtî” in the copy of *Nuhbetü’l-âsâr* used by Esrâr Dede. The possibility of confusing these two words when written in Arabic letters should be taken into account. In addition, a reasonable explanation would be that he read the term “mevlâ”, which was used for those who served as kadı in the Ottoman Empire, as “mevlevî” or that it was spelled as “mevlevî” in the copy he had. As a matter of fact, while composing the article on Fennî, Nâil Tuman made use of works such as Şeyhî and Safâyî, which provide sufficient biographical information, and did not neglect to cite the information he received from them and the position of kadı of Mecca, which shows that Fennî was a “mevlâ”.

Both Şeyhî Mehmed Efendi and Safâyî Mustafa Efendi give detailed information about Fennî, but say nothing about his being a Mevlevî. In both sources, Fennî’s name is Yûsuf. Yûsuf Efendi was from Skopje, and after becoming a lieutenant and professor following Şeyhülislâm Yahya Efendi, he advanced in his career as was usual. While he was the qadi of Medina, he was transferred to the kadı of Mecca out of respect for his knowledge. He died in 1077. In fact, the only couplet left from him is repeated by Şeyhî and Safâyî. (Ekinci, 2018: 932-933; Çapan, 2005: 450)

At this point, Seyrek-zâde Mehmed Âsım, who is among the sources cited for Fennî, goes no further than repeating the well-known couplet repeated above after the phrase “Bu beyt mecmû’asından intihâb olundu” (Coşkun, 2019: 108). Therefore, when we look at Safâyî Mustafa Efendi, Şeyhî Mehmed Efendi, İsmail Belîğ and Seyrek-zâde Mehmed Âsım, which we will accept as older and primary sources, it is easily realized that our poet did not have a nickname called “Sûkûtî” and that, as a

scholar who spent his entire life in the profession of *ilmiye*, it is impossible to prove his belonging to any sect in general and to Mevlevism in particular.

Although Nâil Tuman actually had access to all the sources, he seems to have been mistaken in accepting Esrâr Dede as he saw him. This error has also spread to academic studies. Dzuneis Nureski, whom we cite as an example for the poet Hemdemî, states that Fennî was a Mevlevi in his study centered on Macedonian divan poets, citing M. Nâil Tuman. (Nureski, 2006: 48) The main reason why Nureski cannot use Esrâr Dede and Ali Enver in Fennî's biography is that both sources do not give Fennî's place of birth.

We see a similar mistake in Nilgün Açık Önkâş's book titled *Klâsik Türk Edebiyatında Mevlevîlik Kültürü ve Mevlevî Şairler*. In the section allocated for Mevlevi poets, under the title of Fennî-i Sükûtî, after quoting the information given by Safâyî and Şeyhî Mehmed Dede, she writes the following lines about the poet's Mevlevism:

“In the sources it is written that Fennî was a Mevlevî, but it is not clear which Mevlevihane he was in, what kind of duties he performed and his sheikh. However, since he worked in Mecca and Medina, he probably entered the order in one of the Mevlevîhanes there.” (Açık Önkâş, 2016: 292)

It is evident from the statements quoted above that even the author could not understand on what basis Fennî is shown as a Mevlevi in the sources. Even for the author, it is unclear how a person who worked as a professor and a qadi on the one hand could be a “dervish” on the other.

Finally, in the article “Fennî, Yûsuf Fennî Sükûtî Efendi” written by İsmail Hakkı Aksoyak in *TEİS*, we see another form of these misrepresentations.⁴¹ The author of the article cites Esrâr Dede and Ali Enver as his sources and writes that Fennî had a nickname called Sükûtî as the title of the article and bases his Mevlevism on these two sources. These three academic studies have not gone beyond bearing similar echoes of the same error. It is clear that the matter would have been resolved with clarity if *Nuhbetü'l-âsâr*, to which Esrâr Dede refers, had been examined.

As a result, there is no poet named Dervîş Fennî-i Sükûtî as Esrâr Dede reports. As for the date of his death, Fennî Yûsuf Efendi, who is said to have died in 1077 AH, was not a Mevlevi. Kadı Yûsuf Efendi, whose only one couplet is repeated in all sources, should be considered as a member of the *ilmiye* class and a person who wrote poems under the nickname Fennî.

⁴¹ Although many sources seem to have been benefited from while writing the article, it could not be understood that Fennî Yûsuf Efendi was not a Mevlevi. See: (Aksoyak, 2020) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fenni-yusuf-fenni-sukuti-efendi> erişim tarihi: 01.11.2023.

Conclusion

There is a literary ecole within classical Turkish literature, which we can call Mevlevi literature. It is possible to identify the members of this ecole by utilizing both Mevlevi sources and Ottoman biographical literature. In our paper, we tried to identify the members of this literary ecole who were born and raised in the cities within the borders of today's Republic of North Macedonia, that is, Macedonian Mevlevi poets. Within this framework, we have reached the names of five Macedonian Mevlevi poets. We have tried to convey the information we have been able to obtain about the biographies and literary personalities of these poets. These poets whose names we have been able to reach are Debreli Vecdî Mustafa Dede, Üsküplü Abdülbâkî Dede, İştıplı Tâlibî Hasan Dede, Manastırlı Hâfız Ebûbekir Dede and Manastırlı Nâ'îlî Sâlih Efendi. Among these poets, it is important to note that Vecdî Dede, as a Mevlevi sheikh, trained Abdülbâkî Dede and Tâlibî Hasan Dede on both the mystic and literary sides. These three dede's served as sheikhs away from their hometowns in Yenişehir-i Fenâr (Vecdî Dede, Tâlibî Hasan Dede and Abdülbâkî Dede), Thessaloniki, Cairo and Siroz (Tâlibî Hasan Dede). The fact that Manastırlı Ebûbekir Dede lived out the last days of his life in Istanbul's Galata Mevlevihânesi and Manastırlı Nâ'îlî Sâlih Efendi is buried in Cairo seems to be the common destiny of these Mevlevi poets. We have not come across any information about the relations of any of these poets with Skopje Mevlevihânesi and other Mevlevi zaviyas and their inhabitants in the territory of Macedonia. However, our poets, who were spread to different cities of the Ottoman Empire, managed to keep their names alive in the places where they went.

In this respect, Tâlibî Hasan Dede's commentary on the Mesnevi entitled *Yetîmü'ş-şurûh* and Manastırlı Sâlih Nâ'îlî's verse commentary on *Pend-i Attâr* entitled *Kenz-i Nasâyih* have taken their rightful places in the literature. It should be noted that we could not find the works of the other three poets other than a few verses. However, it is possible that we may come across their other poems in time. In addition, the identities of Hemdemî and Fennî, who are shown among the Macedonian Mevlevi poets in academic studies, but in this paper we prove that they are not Mevlevi, have become clear. We hope that with further studies, many poets will be discovered who will show the place and importance of Macedonia in Ottoman literature.

REFERENCES

- Abdülkadiroğlu, A. 1999. *İsmail Belîğ, Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*. Ankara: AKM Yay.
- Açık Önkaş, N. 2016. *Klâsik Türk Edebiyatında Mevlevîlik Kültürü ve Mevlevî Şairler*. Muğla: Gece Kitaplığı.
- Aksoyak, İ. H. 2020. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fenni-yusuf-fenni-sukuti-efendi> erişim tarihi: 01.11.2023.
- Atabek, F. 2019. *Tâlibî Hasan Dede Yetîmü's-Şürûh (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Balcı, A. 2011. *Nâilî'nin Kenz-i Nesâyih Adlı Eseri ve Nasihat Geleneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- Berdibek Dinçer, Z. (2014) <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hemdemi-hemdemi-celebi> erişim tarihi: 01.11.2023.
- Bülbül, T. 2020. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hafiz-ebubekir> erişim tarihi: 02.11.2023.
- Coşkun, A. O. 2019. *Seyrekzâde Mehmet Âsım. Zeyl-i Zübdetül-Eş'âr*. Ankara: KB Yay. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247201/zeyl-i-zubdetu39l-esar-seyrek-zade-mehmed-asim.html>
- Çapan, P. (2005) *Mustafa Safâî Efendi, Tezkire-i Safâî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM. Yay.
- Çelik, İ. 2002. "Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nin Yedinci Cildi Üzerine", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Erzurum.
- Çiftçi, Ö. 2017. *Fâtîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-eş'âr)*. Ankara: KB. Yay. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>
- Demirci, S.; Ösen, S. 2012. "Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan Çekilmesi Sürecinde Mevlevîhânelerin Durumu: Yenişehir (Larissa) Mevlevîhânesi Örneği", *SDU Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26.
- Ekinci, R. (Haz.) 2018. *Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli, Şeyhî Mehmed Efendi, Vekâyi'u'l-Fuzalâ*. C. I. İstanbul: TYEKB Yay.
- Erdem, S. 2013. *Ali Enver-Semâ-hâne-i Edeb*. Ankara: TTK Yay.
- Genç, İ. 2000. *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*. Ankara: AKM Yay.
- Gölpınarlı, A. 2006. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- İnal, İ. M. K. 1955. *Son Hattatlar*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- İnal, İ. M. K. 2000. *Son Asır Türk Şâirleri*. C. III. (Haz. Hidayet Özcan). Ankara: AKMB Yay.
- Habib Efendi. 1306. *Hat ve Hattâtân*. Kostantınıyye: Matba'a-i Ebû'z-ziyâ.
- İnce, A. 2005. *Tezkiretü's-Şu'arâ-Sâlim Efendi*. Ankara: AKM Yay.
- Karakuş, G. 2013. *Mevlevî Nazîf Dede Dîvânçe ve Risâlesi*. İstanbul: Revak Kitabevi.
- Kaya, B. A.; Küçük, S. 2011. *Defter-i Dervîşân, Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay.

- Kılıç, F. 2010. *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şuarâ (İnceleme-Metin)*. C. I. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Koç, M. 2014 *Tuhfe-i Hattâtîn-Müstakîmzâde*. İstanbul: Klasik Yay.
- Kurnaz, C.; Tatçı M. 2001. *Mehmed Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî-Dıvan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- Kutluk, İ. 1989. *Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: TTK Yay.
- Küçük, S. 2007. *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Vefa Yay.
- Küçükkaya, B. 2019. *Galata Mevlevihanesi Mezartaşları (Katalog-Değerlendirme)*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.
- Mehmed Süreyyâ. 1998. *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*. C. IV/II. İstanbul: Sebil Yay.
- Miyasoğlu, O. E. 2011. *Nâilî Sâlih Kenz-i Nesâyih (Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kültür Üniversitesi.
- Nâ'îlî Sâlih Efendi. Dîvân-ı Nâ'îlî-i Cedîd. Millet Ktp. AEMNZ 417.
- Nâ'îlî Sâlih Efendi. Manastırlı Nâ'îlî Dîvânı. İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 9851.
- Nureski, D. 2006. *Tezkirelere Göre Bugünkü Makedonya Şehirlerinden Yetişen Divan Şairleri*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Odunkıran, F. 2011. "Nâilî Salih Efendi ve Kenz-i Nasâyih İsimli Manzum Pend-i Attâr Şerhi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. 42. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Odunkıran, F. 2020. *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Okçu, N. 2011. *Şeyh Gâlib Dîvânı Hayatı – Edebî Kişiliği – Eserleri – Şiirlerinin Umûmî Tahlîli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özcan, A. vd. 2013. *Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, Târîh-i Râşid ve Zeyli*. C. III. İstanbul: Klasik Yay.
- Özgül, M. K. 1988. *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şu'arâ*, Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Özgül, M. K. 2012. *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şu'arâ*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Özgül, M. K. 2018. *Seke Seke Ben Geldim Sekmeler-I*. Ankara: Çolpan Kitap.
- Sahîh Ahmed Dede. 2003. *Mevlevîlerin Tarihi*. (hızl. Cem Zorlu). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sâlih Nâ'îlî Efendi 1294 .Kenz-i Nasâyih. Mısır: Bulak Matbaası.
- Saraç, M. A. Y. 2016. *Osmanlı Müellifleri-Bursalı Mehmet Tahir*. C. II. Ankara: TÜBA Yay.
- Savaş, H. 2000. "İshak Çelebi, Kılıççızade". *İslam Ansiklopedisi*. C. XXII. İstanbul: TDV Yay.
- Şahinoğlu, M. N. 1991. "Attâr, Ferîdüddîn". *İslam Ansiklopedisi*. C. IV. İstanbul: TDV Yay.
- Varışoğlu, M. C. 1997. *Hatem, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Yerli, Z. 2021. *Nâ'îlî-i Cedîd Dîvânçesi: [İnceleme-Metin-Çeviri]*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

**Интеркултурни дијалози во контекст на македонско-турските
книжевни врски**

**Makedonya ve Türk Edebiyatları İlişkileri Bağlamında
Kültürlerarası Diyaloglar**

**Intercultural Dialogues in the Context of Macedonian-Turkish
Literary Connections**

Издавач

Институт за македонска литература – Скопје

Дизајн на корица

м-р Крсте Господиновски

Печатѝи

МАР-САЖ, Скопје

Тираж

200 примероци

Скопје, 2024

За изданието се плаќа данок по повластена даночна стапка.

Адреса на издавачоѝи

Институт за македонска литература, Григор Прличев бр. 5, П. факс 455
1000 Скопје, Република Северна Македонија

<http://iml.edu.mk/>